

Хмельницький національний університет

Гуманітарно-педагогічний факультет

Кафедра слов'янської філології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Магістр

Галузь знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальність 035 Філологія
Спеціалізація 035.033 Слов'янські мови і літератури
(переклад включно), перша – польська

на тему:

**КОНЦЕПТИ «СОНЦЕ», «МІСЯЦЬ», «ЗІРКИ» В ПОЛЬСЬКИХ ТА
УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ**

КРФППмз.022096.01.07.00

студентки ІІ курсу групи ФППмз-22-1 _____ Оксана КУЗЬМІНЧУК
підпис, дата

Керівник _____ Оксана Ранюк
підпис, дата

До захисту допускається

Завкафедри слов'янської філології _____ Неля ПОДЛЕВСЬКА
підпис, дата

Хмельницький, 2023

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	слов'янської філології
Освітній рівень	магістр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша – польська
Освітня програма	освітньо-професійна

„ЗАТВЕРДЖУЮ”

Завідувач кафедри слов'янської філології

(Подлевська Н. В.)

4 жовтня 2022 року

З А В Д А Н Н Я на кваліфікаційну роботу **КУЗЬМІНЧУК ОКСАНИ**

1. Тема роботи Концепти «сонце», «місяць», «зірки» в польських та українських фразеологізмах, затверджена на засіданні кафедри слов'янської філології 17 червня 2022 року, протокол № 14.

2. Термін подачі здобувачем вищої освіти завершеної роботи – грудень 2023 року.

3. Вихідні дані роботи:

Концепт як мовний феномен перебуває в полі зору багатьох наук і вирізняється тлумаченнями і варіантами. Концепт є центральною одиницею, яка відображає мовні особливості суспільства. Окреслено теоретичні засади дослідження концептів небесних світил і з'ясовано, що вони, поєднують мовну інформацію, формують світобачення нації, її світорозуміння, етичні, моральні і естетичні погляди. Здійснено аналіз концептів фразеологізмів за класифікаціями польських та українських мовознавців. Фразеологізми є важливим експресивним засобом мови, а також засобом сприйняття людиною об'єктивної реальності через зорове сприйняття, яке трансформується у слова і вирази, що описують явища. Фразеологізми обох мов групуються навколо слів, що є базовими. З огляду на вживання українські та польські фразеологізми є такими, що використовуються регулярно і рідкісними (архаїчними). Тому об'єкти нашого дослідження використовуються не часто. Це пов'язано з тим, що сучасна людина у своїй діяльності і житті не пов'язана настільки з природою. Саме тому проблема концептів «сонце», «місяць», «зірки» у польських та українських фразеологізмів є мало дослідженою. Вважаємо, тему актуальною і такою, що потребує більш детального дослідження.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік підлеглих розробці питань):

- визначити теоретичні аспекти вивчення фразеологізму як мовної одиниці;
- проаналізувати проблеми класифікації фразеологізмів у сучасному мовознавстві;
- виокремити різновиди фразеологізмів на позначення космогонічних символів та дослідити їхні особливості;
- з'ясувати типові риси українських та польських фразеологізмів з концептами «сонце», «зорі», «місяць»;
- простежити спільне та відмінне в українській та польських мовах на позначенні символів космогонічного походження.

5. Графічного матеріалу немає.

6. Консультанти по роботі із вказівкою розділів, які їх стосуються.

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання отримав
	НЕМАЄ		

7. Дата видачі завдання – 4 жовтня 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/ч	Найменування етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Обрання теми вкваліфікаційної роботи	Жовтень 2022 року	
2.	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Листопад-Грудень 2022 року	
3.	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	Листопад 2022 року – Січень 2023 року	
4.	Написання першого розділу кваліфікаційної роботи	Січень 2023– Лютий 2023 року	
5.	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації в збірнику наукових праць та участі в конференціях	Лютий–Листопад 2023 року	
6.	Написання другого розділу кваліфікаційної роботи	Вересень–Жовтень 2023 року	
7.	Написання третього розділу кваліфікаційної роботи	Жовтень–Листопад 2023 року	
9.	Написання «чорнового варіанту» кваліфікаційної роботи	Листопад 2023 року	
10.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	14 Листопад 2023 року	
11.	Остаточне завершення кваліфікаційної роботи	Грудень 2023 року	
12.	Подача кваліфікаційної роботи на кафедрі	Грудень 2023 року	

Магістрант _____

Оксана КУЗЬМІНЧУК

Керівник роботи _____

Оксана РАНЮК

Анотація

Тема роботи: **«Концепти «сонце», «місяць», «зірки» в польських та українських фразеологізмах»**

Автор – Кузьмінчук О. М.

Науковий керівник – Ранюк О. П.

Обсяг кваліфікаційної роботи – 72 сторінки основного тексту.

Робота містить 103 джерела посилань (зокрема 25 – польською).

Ключові слова: концепт, фразема, космогонічний символ, фразеологізм, небесні світила: «сонце», «місяць», «зірки».

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню концептів «сонце», «місяць», «зірки» в польських та українських фразеологізмах.

Дослідження, пов'язані з вивченням феномену поняття «концепт», є досить актуальні, оскільки концепт розглянуто як ментальне утворення, базову одиницю мовленнєвого коду людини, що впливає на поведінку представників певної національної етноспільноти. Концепти у фразеологізмах є показниками належності людини до певної культури. Вони є важливими ознаками етносу, показниками належності людини до певної культури, символом її національної ідентифікації. Концепти «сонце», «місяць», «зірки» належать до базових, формують мову і картину світу. Саме тому проблема концептів «сонце», «місяць», «зірки» у польських та українських фразеологізмів є мало дослідженою. Вважаємо, тему актуальною і такою, що потребує більш детального дослідження.

Метою дослідження є з'ясувати семантику, структуру та функції фразеологізмів на позначення космогонічних символів в українській та польській мовах.

Об'єкт дослідження – фразеологізми на позначення символів-концептів «сонце», «місяць», «зорі» у польській та українській мовах.

Автором роботи було проаналізовано праці науковців, присвячені вивченню космогонічних концептів і здійснено їх класифікування за різними типами класифікацій у польській та українській мовах. Визначено, що фразеологізми вживаються для підсилення емоційного стану, вираження сили та інтенсивності дії, підсилення образності та ознак явищ; за структурою фразеологічний склад мови має яскраво виражений національний колорит, де у складі компонентів є звороти, фрази (словосполучення), вирази (слово або речення). Досліджувані нами космогонічні символи у фразеологізмах за частотою використання (які описують явища) стоять на 3му місці серед символів людина, краса, явища природи. Знання про сонце, місяць, зірки є частиною українського та польського фольклору і традицій, тому ми можемо констатувати, що знання про цім світила були системою, яка поєднувала у собі практичний досвід і набуті знання. Все це відіграє важливу роль у вивченні фразеологізмів польської та української мов, адже все, що відбувається у мові набуває відображення у культурі певного народу.

Науковий апарат і висновки в кваліфікаційній роботі чіткі та повністю відбивають зміст роботи. Досить суттєва апробація дослідження, зазначена у вступі роботи, свідчить про достовірність результатів дослідження.

Перспективу дослідження вбачаємо в подальшому дослідженні космогонічних концептів «сонце», «місяць», «зірки» в польських та українських фразеологізмах.

Автор _____

підпис автора і дата подання роботи до захисту

ЗМІСТ

ВСТУП	6
1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «КОНЦЕПТ»	9
<i>1.1. Концепт як об'єкт дослідження</i>	<i>9</i>
<i>1.2. Походження терміну «концепт»</i>	<i>11</i>
<i>1.3. Структура поняття концепт</i>	<i>13</i>
<i>1.4. Класифікація концептів</i>	<i>16</i>
Висновки до першого розділу	19
2. ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ	21
<i>2.1. Фразеологія у терміносистемі сучасного мовознавства</i>	<i>21</i>
<i>2.2. Джерела виникнення фразеологізмів</i>	<i>25</i>
<i>2.3. Класифікації фразеологізмів</i>	<i>27</i>
<i>2.3.1. Морфологічно-синтаксична класифікація фразеологізмів Анджее Марії Левицького</i>	<i>29</i>
<i>2.3.2. Функціональна (словникова) класифікація фразеологізмів Пьотра Мюльднера-Нецковського</i>	<i>33</i>
<i>2.3.3. Прагматична класифікація фразеологізмів Войцеха Хлебди</i>	<i>33</i>
<i>2.3.4. Історична класифікація фразеологізмів Станіслава Скорупки</i>	<i>35</i>
Висновки до другого розділу	36
3. АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОНЦЕПТАМИ «СОНЦЕ», «МІСЯЦЬ», «ЗОРІ»	39
<i>3.1. Історичне походження космогонічних символів в українській і польських культурах</i>	<i>39</i>
<i>3.2. Поділ фразеологізмів з концептами «сонце», «місяць», «зорі» за семантичним принципом</i>	<i>45</i>
<i>3.3. Поділ фразеологізмів з концептами «сонце», «місяць», «зорі» згідно класифікації Анджее Марії Левицького</i>	<i>47</i>
<i>3.4. Поділ фразеологізмів з концептами «сонце», «місяць», «зорі» згідно класифікації Войцеха Хлебди</i>	<i>50</i>
<i>3.5. Поділ фразеологізмів з концептами «сонце», «місяць», «зорі» згідно класифікації Станіслава Скорупки</i> ..	<i>54</i>
Висновки до третього розділу	58
ВИСНОВКИ	60
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	63
ДОДАТКИ	73
Додаток А	73
Додаток Б	77

ВСТУП

Фразеологія – це розділ мовознавства, який постійно привертає увагу дослідників. Саме у фразеології найяскравіше виявлена національна специфіка мови, що творилася століттями. Сучасні лінгвістичні дослідження все частіше виконують у контексті антропоцентризму: у центрі уваги перебуває людина, її вчинки, риси характеру, емоційний стан, тощо. Людина завжди прагнула пізнати світ і саму себе, у цьому складному і тривалому процесі вона створила яскраві мовні перлини.

Оскільки якості людини – об'єкт зорового сприйняття, ознаки якого сприяють ідентифікації з іншими людьми, то акт оцінки її рис має функціонально-ситуативний характер. Фразеологізми – це завжди яскраві, образні вирази. Вони є важливим експресивним засобом мови, а також засобом характеротворення людини. Одним із найвизначніших засобів сприйняття людиною об'єктивної реальності завжди було зорове сприйняття, а у людській свідомості реальність завжди трансформується у слова і вирази, що описують певні явища, у нашому випадку фразеологізми, оскільки в усній народній творчості завжди існувала велика кількість епітетів, порівнянь, приказок, прислів'їв на позначення зовнішнього вигляду людини.

Теоретичні засади вивчення фразеології викладено в працях значної кількості вчених: Л. Булаховського, А. Гриценка, О. Потебні, Ю. Прадіда, С. Скорупки, Л. Скрипника, І. Ющука та ін. Однак проблема концептів «сонце», «місяць», «зорі» у польських та українських фразеологізмів поки що малодосліджена. Тому ми вважаємо, що ця частина фразеологічного фонду потребує окремого дослідження. Отже, **актуальність** кваліфікаційної роботи зумовлена відсутністю детального дослідження і вивчення фразеологізмів на позначення космогонічних символів.

Мета дослідження – з'ясувати семантику, структуру та функції фразеологізмів на позначення космогонічних символів в українській та польській мовах. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) визначити теоретичні аспекти вивчення фразеологізму як мовної одиниці;
- 2) проаналізувати проблеми класифікації фразеологізмів у сучасному мовознавстві;
- 3) виокремити різновиди фразеологізмів на позначення космогонічних символів та дослідити їхні особливості;
- 4) з'ясувати типові риси українських та польських фразеологізмів з концептами «сонце», «зорі», «місяць»;
- 5) простежити спільне та відмінне в українській та польських мовах на позначенні символів космогонічного походження.

Об'єктом нашого дослідження є фразеологізми на позначення космогонічних символів-концептів «сонце», «місяць», «зорі» у польській та українській мовах.

Предмет дослідження – структурні, семантичні, лінгвокультурні особливості цих фразеологізмів.

Методи дослідження: у роботі застосовано описовий метод, структурний метод (для визначення структури фразеологізмів), порівняльний (для виявлення подібностей і відмінностей досліджуваних одиниць в українській та польській мовах).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в дослідженні здійснено комплексний аналіз концептів «сонце», «місяць», «зорі» у фразеологічних одиницях; порівняно фразеологізми з концептами «сонце», «місяць», «зорі» польської та української мов.

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленому аналізі та описі ФО з концептами «сонце», «місяць», «зорі» польської та української мови. Матеріали кваліфікаційної роботи можуть слугувати для подальших студій у галузі мовознавства, етнолінгвістики, лінгвостилістики тощо.

Практичне значення полягає в застосуванні результатів дослідження в теоретичних та практичних дисциплінах «Сучасна польська мова», «Практичний

курс польської мови», «Методика навчання польської мови», «Країнознавство Польщі». Можна використовувати в розробленні спецкурсів та проведенні семінарів із когнітивної лінгвістики, лінгвістичного аналізу художнього тексту, лінгвокультурології й країнознавства, для написання курсових, дипломних та магістерських робіт тощо.

Апробація. Окремі положення кваліфікаційної роботи заслуховувалися на:

- Всеукраїнській студентській науковій інтернет-конференції «Актуальні питання сучасної філології та журналістики» (Тернопіль, 19 квітня 2023 р.);
- Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми лінгвістики та лінгводидактики» (Умань, 11–12 травня 2023 р.);
- Наукових читаннях молодих дослідників до Міжнародного дня слов'янської писемності (Кривий Ріг, 17 травня 2023 р.);
- II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми філології: історія та сучасність» (Хмельницький, 21 лютого 2023 р.);
- Загальноуніверситетській звітно-науковій конференції (2022, Хмельницький).

та викладено у статтях:

- «Розмовна лексика української та польської мов» у збірнику наукових праць *«Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика: збірник наукових праць»* (Хмельницький, 2023);
- «Походження і джерела українських та польських запозичень у фразеології» у збірнику наукових праць *«Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика: збірник наукових праць»* (Хмельницький, 2023)

Структура. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та переліку джерел посилання (101 позиція). Загальний обсяг роботи – 78 сторінок, із них основного тексту – 69 сторінок.

1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «КОНЦЕПТ»

1.1. Концепт як об'єкт дослідження

Останнім часом поняття «концепт» все частіше стає об'єктом дослідження в різних галузях наук. Концепт – це елемент концептосистеми людини, якій формується у свідомості людини як образ через відображення і осмислення предметно-чуттєвого досвіду людини.

Концепт, як мовний феномен є терміном досліджень математичної логіки, культурології, когнітивної лінгвістики, літературознавства, психології, філософії, антропології та інших наук. Вирізняються тлумачення цього значення. Необхідно зазначити, що філософія тлумачить цей термін широко і різноманітно. [15]. Розбіжності у термінології вказують на велику кількість ознак і властивостей концепту. Причинами різних тлумачень він називає: існування різних підходів до його висвітлення; відсутність окреслених меж; ототожнення з іншими термінами.

На основі аналізу історії розвитку, етимології визначено три підходи до його розуміння: 1) лінгвістичний – означає значення слова з його конотативними елементами [5, с. 214]; 2) когнітивний – як явище ментального характеру відображає: змістову одиницю пам'яті; конструкцію мислення; абстрактну одиницю; інформаційну структуру свідомості, яка відображає знання та досвід людини; квант структурованого знання у свідомості людини, що виражено у мові; ментальну одиницю або утворення; 3) культурологічний.

На думку представників лінгвокультурного підходу концепт виступає частиною культури нації, до якої належить людина. Виділяють такі обов'язкові складники *концепту*, як: звичаї і традиції, культура етносу, його історія і досвід.

У лінгвістиці термін *концепт* є близьким за значенням до терміну *поняття*. *Лінгвістичний енциклопедичний словник* визначає, що це терміни-синоніми. У наш час термін *поняття* витісняється з науки терміном *концепт*. У лінгвокогнітивному тлумаченні концепт – це уявлення про смислові знаки, які виникають в свідомості людини в процесі мислення. Саме вони відображають

зміст досвіду та знань, які були набуті людиною в процесі пізнання світу. Існують такі умови формування концепту у людській свідомості: досвід в сприйнятті світу органами чуття; набуття сукупності знань про дійсність; дії людини орієнтованої на виконання завдань в процесі діяльності, і виникнення у свідомості нових концептів, які упорядковують уже наявні; мовленнєве спілкування (пояснення концепту в процесі навчання в мовній формі).

Таким чином. концепт – результат набутого знання про сукупність конкретно-образних (зорових, слухових, смакових чуттів), понятійних, образних (гештальтних) асоціативних сценаріїв у свідомості людини. Концепт – це одиниця, метою якої є об'єднання в єдине ціле усіх наукових пошуків в галузі свідомості, мови та культури, тобто він є базовою одиницею етнокультури. На думку В. Карасика концепт є «багатовимірним смисловим утворенням, в якому виділяються ціннісна, образна й понятійна сторони» [3]. Тому ми можемо стверджувати, що концепт – це елемент ментальності, яка є посередником між культурою і мовою, адже у свідомість людини надходить інформація, що обробляється і формується у вигляді концепту і за допомогою мовних засобів передається в конкретній ситуації іншим.

Концепт – це узагальнений, абстрагований відбиток, опосередкований розумовою діяльністю [85]. Серед теорій виникнення концептів варто виокремити вроджені концепти та набуті концепти (орієнтація в просторі і часі).

В. Карасик визначив, що концепт є багатовимірним смисловим утворенням, в якому виділяються ціннісна образна і поняттєва сторони [31]. Він характеризується метафоричністю, емоціональністю; включенням його в лексичні одиниці мови; дискурсивністю (зміст і значення). Тому концепт спрямований на розкриття знань людини про матеріальне і духовне життя.

Згідно *Сучасного лінгвістичного словника*, концепти – це ментальні утворення, основним виявом яких постають збережені в людській пам'яті в тих чи інших стереотипах усвідомлювані типізовані фрагменти досвіду, що уможлиблює передачу інформації про них іншим. Культурна напрацьованість і

значущість концепту досить легко простежується через: семантичне поле концепту (наприклад: кохання, щастя, доля, душа в українському національно мовному просторі); формування навколо певного слова фразеологічної сім'ї; кількісно частотне входження слова у прислів'я, приказки, вислови, тексти популярних пісень, назви книг, часописів тощо [9].

1.2. Походження терміну «концепт»

Основне вивчення концепту належить філософії. У вченні Платона про ідеї термін концепти відображено, як вроджені ідеї, які є втіленням трансцендентного світу чистих форм і знаходяться за ширмою фізичного світу [30].

Латинське слово концепт ще з античних часів увійшло в ужиток як філософське поняття. Його можна розглядати також як грецькі слова, в перекладі які означають «схоплення», «схоплене» (введених Платоном та Аристотелем) і «номінальні речі» (введені стоїками) на позначення здатності активно досягнути об'єкт чи ситуацію. Протягом історії цей термін зазнав значних змін. Латин. слово *conceptus* означає «накопичування вод, водойма», «зачаття», «плід»; з такими значеннями воно присутнє у класичних латинських текстах та в церковних авторів. Вперше Макробій (V ст.) використовує його в переносному значенні, кажучи про те, що інтенції народжуються з поняття розуму. До кінця Середньовіччя концепт мав біологічне значення, вказуючи на продукт внутрішнього породження, і тільки з XIII ст., завдяки роботам Фоми Аквінського, набув значення центрального поняття семантичного поля ментальної єдності осягнення суті [12].

Французький філософ П. Абеляр (1079–1142) написав, що «концепти виникли до створення природи в Божественному розумі, як ідея Бога та прообразів одиничних речей» [5, с. 214]. Вважається, що саме цей середньовічний логік започаткував традицію використання поняття концепту для позначення індивідуальних форм охоплення і розуміння змісту (*conceptio*) під час роботи з текстами Біблії [18, с. 135]. На його думку концепт – це сукупність понять

сформованих людським розумом і пов'язаних між собою спільною темою, смислом і поглядом [22]. Лінгвіст С. Неретіна підтримує думку, що термін концепт не належить XX століттю, а належить саме Середньовіччю, оскільки прослідковується його філософське підґрунтя з Св. Блаженним Августином. Вона називає основоположниками концепту середньовічних філософів Петра Абеляра та Гільберта Поретанського [15]. Послідовники цього вчення Т. Гоббс, У. Оккам визначили термін концепт, який «узагальнює ознаки речей, містить важливу і актуальну інформацію й використовується в розумовій діяльності» [25, с. 409]. Саме це означення покладено в основу сучасного визначення терміну концепт.

Подальший розвиток відбувався і впроваджувався у різні наукові сфери шляхом перетворень змісту концепту до потреб суспільства. Молгамова Л. зазначає у своїй статті, що термін концепт у зарубіжній лінгвістиці вперше був вжитий мовним філософом Г. Фреге у 1892 році. Її дослідження базується на працях Слатера В. Він представив лінгвальний знак, який мав вигляд трикутника і складався з імені/значення/предмету, концепту/сенсу і представлення/денотату. Згідно Фреге, концепт містить: значення (об'єкт, який сприймається органами чуття людини); сенс (об'єктивний знак об'єкта); представлення (унікальний та суб'єктивний об'єкт в картині світу індивіда. Фреге підпорядкував свої ідеї структуралістській парадигмі і усунув ментальні образи із мовних значень, тобто він не пов'язав функціонування концепту з пізнавальною діяльністю індивіда. [20].

У 1928 р. С. Аскольдов ввів до сучасної лінгвістичної науки термін *концепт*. Проте науковець стверджував, що воно застаріле і потребує вивчення. До цього питання знову звернулися у 80-х р. XX ст. Поряд з терміном концепт існували інші термінологічні позначення «лінгвокультурема» (В. Воробйов), «міфологема» (В. Базильов), «логоепістема» (Є. Верещагін, В. Костомаров). Поняття «концепт» як найбільш вживане витіснило поступово інші та закріпило своє чільне місце у мовознавстві [10].

1.3. Структура поняття концепт

До цього часу ведуться дискусії щодо питання структури концепту. Більшість науковців, виокремлюють ядро-периферійний принцип концепту у структурному полі: ядро – словникові значення певної лексеми (це назва концепту); периферія – суб'єктивний досвід та асоціації; базовий рівень; додаткові когнітивні ознаки [11].

Чимало лінгвістів розділяють структуру концепту на такі складники: понятійний (формується з інформації про предмет, основа концепту); образний (спосіб пізнання дійсності, і міститься в словах, які вживаються в переносному значенні з певними емоціями і яскравим забарвленням. Сюди належать епітети та метафори); ціннісний.

Основою формування концепту (об'єктом) стає явище, яке оцінює людина. Людина осмислює його і це стає моментом появи концепту в свідомість.

Концепт народжується як образ і поступово перетворюється з чуттєвого образу у розумовий. Такий принцип формування ментальної репрезентації знань про світ дає змогу розглядати концепт як «поглинаючу польову структуру» [б,с. 150], до якої входять різні аспекти знання і досвіду, у тому числі світоглядний, раціональний, емотивний, культурологічні [85].

У своїй статті М. Полюжин стверджує про наявність трьох структурних типів концептів [23], [28]:

1. Однорівневий – це базова основа, яка містить предметні образи й деякі уявлення, наприклад: кольори (*червоний, зелений, синій*), смаки (*гіркий, кислий, солодкий*); побутові (*ложка, чашка, тарілка*). Такою структурою наділені багато концептів у свідомості дитини й осіб із обмеженим інтелектуальним розвитком. У свідомості більшості людей концепт набуває складнішого характеру.

2. Багаторівневий вміщує декілька когнітивних пластів, нашаровується на базовий пласт. М. Полюжин наводить приклад концепту «грамотний», що нашаровується на базовий пласт (образ – людина, яка вміє писати й читати),

містить такі пласти, що розміщуються відповідно до збільшення ступеня абстрактності: 1) уміння читати та писати; 2) уміння добре, правильно й виразно читати та писати; 3) уміння ефективно вести спілкування згідно із загальноприйнятими нормами й правилами ефективної комунікації (грамотна розмова, аргументація, виступ та ін.); 4) уміння якісно й на високому професійному рівні виконувати що-небудь відповідно до норм і правил певного різновиду діяльності, у тому числі й дотримання орфографічних та пунктуаційних правил, наприклад креслення, твір, план роботи тощо); 5) уміння добре розбиратися в тій чи іншій галузі знань (грамотний спеціаліст, інженер, керівник» [23].

3. Сегментний виступає базовим чуттєвим пластом, оточеним кількома рівноправними за ступенем абстракції сегментами. Наприклад: концепт «толерантність». Його чуттєвим ядром є уявлення про спокійну, ввічливу, незворушну людину. Базовий пласт, згідно автора, містить когнітивні ознаки «терпимість» і «стриманість», які нашаровуються на основний кодувальний образ і разом із ним утворюють базовий пласт концепту. Сегментами базового пласта є:

1) політична толерантність – терпимість до людей інших ідеологічних поглядів, повага до інших політичних платформ, визначення права кожного на висловлення своїх переконань;

2) наукова толерантність – здатність із розумінням ставитися до інших поглядів у науці, допускати існування різних теорій і течій у межах однієї галузі знань або одного наукового напрямку;

3) побутова толерантність – терпиме ставлення до поведінки, думок і висловлень представників найближчого оточення. Вона проявляється в міжособистісних стосунках комунікантів;

4) педагогічна толерантність – здатність виважено відреагувати на негативні прояви в поведінці дітей для їх подальшого усунення;

5) адміністративна толерантність – уміння керувати без невиправданого тиску на підлеглих, визнавати власні помилки й упущення, проявити готовність

пробачати похибки із боку підлеглих;

6) релігійна толерантність – терпимість до представників інших конфесій; повага до чужих релігійних переконань;

7) етнічна толерантність – шанобливе й терпиме ставлення до людей інших національностей і рас (на противагу ксенофобії);

8) спортивна толерантність – неупереджене ставлення до інших спортивних команд та інших уболівальників;

9) музична толерантність – шанобливе ставлення до різних музичних стилів і їхніх прихильників, повага до тих, кому подобається інша музика;

10) медична толерантність – фізіологічна витривалість пацієнта до застосування того чи іншого препарату;

11) екологічна толерантність – здатність живих істот переносити зміни в довкіллі [23].

Зайченко О. у своїй статті зауважує, що вчені дійшли висновку, згідно якого, концепт з'являється як чуттєвий образ і згодом переходить у мовленнєвий. При цьому він несе інформацію про предмет, дію, особу, якість. Виділяють «ядро» та п'ять модусів: раціонально-логічний (в цьому модусі формуються логічні поняття про об'єкт чи аспект дійсності); картинно-образний (цей модус являє собою чуттєві уявлення про об'єкт чи аспект дійсності); модус фіктивності (в цьому модусі метафори допомагають осмислювати уявний образ); аксіологічний (науковці оцінюють певний фрагмент дійсності мовцями); ціннісний (цей структурний модус враховує, що мовці надають практичну чи культурну значущість цього феномену.

Досліджуючи структурне питання концепту Зайченко О. зазначає, що дехто з мовознавців поділяє концепти на декілька типів, а саме: актуальні та неактуальні; стійкі та нестійкі; абстрактні (образи, уявлення, схеми, поняття тощо); стандартні [10].

1.4. Класифікація концептів

Класифікації концептів викликають суперечки сучасних лінгвістів, але і вони не можуть охопити усіх типів концептів. Зокрема, концепти поділяють на такі типологічні класи [22]:

- базові концепти – космічні, соціальні та духовні – які формують мову і картини світу;
- концепти – дескриптори – пояснюють базові концепти: дименціональні (різні виміри (від англійського слова *dimension* – розмір). Напр.: *розмір, об'єм, глибина*; квалітативні (якість (від англійського слова *quality* – якість). Напр.: *холод – тепло, м'який – твердий*); квантитативні (кількість (від англійського слова *quantity* – кількість). Напр.: *один, багато, чимало*);
- концепти – релятиви (через них реалізуються типи відносин: концепти оцінки, смачно – несмачно, корисно – некорисно; концепти позиції: близько-далеко; концепти – привативи, свій – чужий, брати – давати.

Концептуальну систему визначають як «систему думок і знань про світ, яка відображає досвід людини» [22], «сукупність концептів у свідомості людини, що відтворює у вигляді структурованих і упорядкованих знань, уявлення про світ, дійсність і результати внутрішнього досвіду людини» [22]. Тому концептуальна картина світу є результатом її діяльності і відображає у свідомості людини існування реального світу.

За класифікацією П. Мацьківа концепти поділяються на: предметні (висловлювання слів за конкретним значенням); гештальти (абстрактна лексика); типологічні (лексика з просторовим значенням); емоційні (почуття та емоції) [22].

Основу класифікаційного розуміння концептів становить когнітивна психологія з її оперуванням відповідними моделями психологічної діяльності, коли осмислені фрагменти реальності співвідносяться зі сценаріями, схемами, фреймами, гештальтами. У цьому разі наявне фрагментування дійсності й вияв останніх у відповідних уявних структуруваннях [9]

Є класифікація концептів за основою параметром. За ознакою вони

поділяються на: питомі (місцеві) та запозичені (іншомовні).

За ознакою структури концепти є: активні (активно використовуються, створюються нові) та пасивні (не поповнюються новими і мало використовуються)

За ознакою первинності концепти поділяються на: основні (первинні) – з'явилися раніше; похідні (вторинні) – з'явилися на основі первинних.

За ознакою актуальності концепти поділяють на: ключові (провідні). Широко використовуються в усній народній творчості і літературі; другорядні (мало використовуються) [22].

За смислом (ступінь внутрішньо структурної організації) концепти поділяють: макроконцепти (складні і багатовимірні); мікроконцепти (прості і одновимірні); базові (основні і важливі одиниці загального рівня).

В. Маслова поділяє концепти на прості – представлені одним словом і складні – словосполучення, речення, фразеологізм [82]

Концепти також поділяють на стійкі (регулярно використовуються і мають постійні форми у мові) і нестійкі (рідко використовуються і перебувають у стані формування, так звані нестабільні)[8].

Лінгвіст О. Селіванова поділяє концепти за параметром суб'єкта концептуалізації:

- ідеоконцепти, що стосуються свідомості кожної людини
- узуальні, що характерні певній групі
- етноконцепти, що мають відношення до етнічної групи
- загальнолюдські, що поширені у всьому світі і використовуються у

різних мовах [25]

Цей класифікаційний підхід, за яким виділення *концепту* з тим чи іншим оцінним складником ґрунтується на відповідному колі осіб, об'єднаних такою оцінкою – це загальнолюдські, загальноцивілізаційні, етнокультурні, регіональні, макрогрупові, мікрогрупові та індивідуальні концепти. Така класифікація є прозорою і дає можливість поетапно простежити зміст та протиставлення

національно специфічних і національно нейтральних концептів. [9]

За ступенем узагальнення концепти поділяють: конкретно-чуттєві образи, уявлення, схеми, прототипи, пропозиційні структури, фрейми (з англійської мови *frame* – шаблон), сценарії (скрипти), гештальти [85].

У Сучасному лінгвістичному словнику зазначено також, що є кілька підходів до класифікації концептів, хоча кожний з них не постає всеохопним і вичерпним, через велику кількість концептів і частково їх невербалізованість.

За одним з підходів концепти орієнтуються на мову (вираження та вияв мовними засобами), що дає змогу розмежовувати предметні, ознакові, подійні концепти (погляди О. Есперсена, Ш. Баллі, І. Вихованця та ін.).

Ще один підхід має основою ціннісно аксіологічний складник концепту і ґрунтується на естетичних, етичних категоріях і визначається культурними цінностями. Наприклад: привітання на початку контакту (вікові, соціальні, статусні, гендерні виміри) [9].

Інший підхід до класифікації концептів в основі має дискурс, з якого вичленовуються / встановлюються відповідні концепти. Сюди входять художні й повсякденні концепти, інституційні концепти (дипломатичні, спортивні, педагогічні тощо).

На думку науковців концепти є представлені у мові: текстами, реченнями, словосполученнями, лексемами, фразеологічними одиницями [8].

Концепти поділяються на:

1. Лексикалізовані концепти – це концепти закріплені у системних засобах вираження. Це слово або словосполучення зафіксоване у словнику

2. Нелексикалізовані концепти – це концепти, які визначаються описовим шляхом [31].

Концепт може бути представлений у мові окремим словом і тому слово отримує статус мовного знаку, але найчастіше концепт складається більш ніж з однієї лексичної одиниці: ключове слово (концепт у мові), переносні номінації, одиниці різних частин мови, синоніми, стійкі словосполучення, де міститься

ключове слово або синонім, фразеологізми, метафори, порівняння, прислів'я, приказки, афоризми, словникові дефініції, види тексту, де прослідковується концепт [22. с. 30].

Висновки до першого розділу

У нашій роботі ми розглядали концепт як самодостатній термін, і виявили його риси, аналізуючи зміст, структуру і емоційний стан людини. Ми з'ясували, що концепт – складна структура, яка є фактом культури і за допомогою слова виражає поняття, асоціації, знання, які виражені через емоції і почуття. Ми згодні з твердженням, що концепт – це поняття, яке співвідноситься зі значенням слова, є продуктом свідомості людини, і є результатом відображення дійсності. Якщо концепти знаходимо в різних мовах і культурах, їхнє значення є загальним і однаковим. Проте засвоєний конкретно людиною, протягом життя, досвід відображається через свідомість у вигляді концептів (смислів).

Базуючись на працях вчених ми з'ясували, що концепти створюють інформаційну базу мислення і є основою свідомості. Поняття концепт пройшло довгий історичний шлях і як одиниця пізнання світу поповнювався і змінювався відображаючи досвід людства. Він є цілісним утворенням і формується внаслідок взаємодії людини із середовищем, народжуючись, як образ і перетворюючись з чуттєвого у розумовий. Загальної класифікації не існує і пропонуються класифікації, що базуються на різних принципах. Концепт, як і мова є складною категорією, і це дає великі можливості для подальшого вивчення цього терміну і є корисним для розуміння досліджуваного поняття, як у лінгвістичному, так і в культурологічному просторі.

Підсумовуюче сказане, ми робимо такі висновки: концепт – це одиниця досвіду людини, озвучена за допомогою слова, яка зберігає і передає інформацію, а також знання всім носіям культури, формує уявлення (через внутрішній, емоційний стан індивіда) про світобачення, моральні, етичні та естетичні погляди, тому концепти відіграють важливу роль у збагаченні фразеології і

національної культури. Адже все, що відбувається в соціумі знаходить відображення у мові.

2. ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

2.1. Фразеологія у терміносистемі сучасного мовознавства

Фразеологія (від гр. *phrasis* «вираз, зворот» і *logos* «слово», «вчення») – це сукупність фразеологізмів певної мови (ідіоми та стійкі сполучення слів), або розділ мовознавства, який вивчає фразеологічний склад мови (ідіоми, фразеологічні сполучення, прислів'я, приказки, крилаті вислови) [48, с.290].

Поняття «фразеологізм» включає в себе фразеологічну одиницю, фразеологічний зворот, фразему, семантично цілісний і синтаксично неподільний мовний знак, який своїм виникненням і функціонуванням зобов'язаний взаємодії одиниць лексичного, морфологічного та синтаксичного прошарків. Напр.: набивати руку на чому (набувати досвіду, вправності, вміння) [2]. Фразеологізми – це стійкі неподільні словосполучення, які сприймаються, як єдине ціле і вживаються носіями мови в усталеному оформленні, які можна замінити синонімічним словом. У реченні фразеологізм – це один член речення. Значення фразеологізму не передається значенням слів, що входять до його складу, бо фразеологізм виражає емоцію, більшу ніж синонімічне слово.

Теоретичними проблемами сучасної фразеології є визначення фразеологічної одиниці, її специфіки, найважливіших ознак, встановлення предмета фразеології як лінгвістичної дисципліни, кількість фразеологічного мовного матеріалу.

Фразеологія – це молода лінгвістична наука. Питання щодо основних понять, обсягу проблем, об'єктів, які вивчаються, ще в процесі вивчення. Це пояснюється тим, що існує велика кількість функціональних, семантичних і структурних одиниць, сталих сполучень слів.

Видатний український мовознавець О. О. Потебня (1835–1891) у своїй праці *«Из лекцій по теорії словесности: Басня. Пословица. Поговорка»* (1930) при вивченні сталих сполучень слів, вказував на відмінність їх від інших словосполучень за специфікою змісту. Він назвав їх приповідками, приказками,

постійними сполученнями слів, які пізніше почали називатися у лінгвістиці фразеологізмами, ідіомами, фразеологічними одиницями тощо і вважав, що приповідка – це елемент байки чи прислів'я, і кваліфікував їх, як сполучення слів, які нарізно оформлені, семантично неподільні, відтворювані у мовленні знаки [57, с. 97], [36]. Він розробив теорію творення фразеологізмів (приказок) шляхом «ущільнення» ширших контекстів (байок, притч) до прислів'я (афоризму) з подальшим «ущільнення» прислів'я до фразеологізму (приказки) [57, с. 97], [36].

У сучасну лінгвістичну науку східнослов'янського мовознавства термін «фразеологічна одиниця» ввів В. Виноградов, а його семантична класифікація стала основою фразеології як лінгвістичної дисципліни. Вона базувалася на результатах наукових досліджень Шарля Баллі [4] і містила три типи фразеологічних одиниць: фразеологічні зрощення – семантично неподільні фразеологічні одиниці, значення яких не впливає зі значень їх компонентів; фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення [11, с. 145], [76, с. 68], [37]. Типологія фразеологізмів за їх значенням:

- мовні кліше і штампи. Наприклад: *ринкові реформи, сфера обслуговування;*
- складені найменування. Наприклад: *білий гриб, Чорне море;*
- прислів'я. Наприклад: *ранні пташки росу п'ють, а пізні – слізки ллють;*
- приказки. Наприклад: *купив хрону до лимону;*
- крилаті вислови. Наприклад: *Лиш боротись – значить жить (Франко).*

Типологія фразеологізмів за частинами мови:

- відіменникові: називають предмет чи явище. Наприклад: *лиха година;*
- прикметникові: називають ознаки. Наприклад: *не в тім'я битий;*
- дієслівні: демонструють дієвий аспект. Наприклад: *накивати п'ятами;*
- прислівникові: характеризують дію, стан, ознаку. Наприклад: *як на долоні;*

- вигуків: вказують на емоції. Наприклад: *от тобі й на* [76, с. 68], [37].

Серед відмінностей фразеологічних одиниць від простих словосполук варто виокремити:

- фразеологічні одиниці мають вузьке коло вживання граматичних форм компонентів, що входять до їхньої структури.

- фразеологічні одиниці володіють ідіоматичністю (зв'язаністю) значення;

- у фразеологічних одиницях відсутня здатність синтаксичного поширення і варіювання компонентів [30].

В українській лінгвістиці найвідомішою залишається генетична класифікація фразеологізмів, яку запропонував академік Л. Булаховський. Він побудував її за історико-етимологічним принципом, що передбачає групування фразеологічного матеріалу за джерелами походження. Вона об'єднує вісім груп: прислів'я і приказки; професіоналізми метафоричного вжитку; усталені вислови з анекдотів, жартів і под.; цитати й образи з «Старого» і «Нового» завітів; античні вислови; відомі переклади іншомовних висловів; крилаті слова письменників; влучні фрази видатних людей [8, с. 102–103]. Послідовники класифікації академіка Л. Булаховського виділяють у фразеологічному складі української мови різну кількість генетичних груп. Зокрема, Л. Скрипник виділяє: 1) питому українські фразеологічні одиниці; 2) запозичені фразеологічні одиниці; 3) фразеологічні кальки й напівкальки [61, с. 149], [36]. Через те, що не можна встановити походження того, чи іншого вислову, ця генетична класифікація не охоплює всі фразеологічні одиниці з погляду історії мови.

Згідно В. Ужченко виникнення і вживання фразеологізму зумовлене постійним відчуттям лексичної недостатності, намаганням вербалізувати людські емоції, утілені в когнітивні моделі душевного стану [68].

Саме фразеологізми – це носії картини світу кожної нації, так як з'явилися в мові як основа сприйняття дійсності в образах. Це відображає духовний досвід

етносу, який пов'язаний з культурними традиціями. Він має ознаки національної культури і широко представлені фразеологізмами. Більшість фразеологічних одиниць створені народом, тому що вони пов'язані з інтересами та повсякденними турботами і життям людей [6].

Це розкриває сутність людини, стосунки зі світом і визначає основу людського існування. Так поступово людина створила цілий ряд найрізноманітніших символічних структур – мову, міфологію, релігію, науку, мистецтво, які регулюють її поведінку.

За теорією Р. Гжегорчикової, мовна картина світу складається з таких частин: граматичні властивості, що вказують на умови життя людей, які розмовляють цією мовою і впливають на бачення світу. Це пов'язане з історичним розвитком національної мови; лексичні явища. Система лексем і їх сполучуваність є характерними для даної мови як спосіб вивчення явищ; семантичні конотації (емоції і почуття), які асоціюються у мові з картиною світу [84], [21].

Основною ознакою нації є її мова, яка відображає знання і психологію народу. Цю тезу можемо спостерігати у О. Потебні: «психологія народів повинна показати відмінності національних особливостей і структури мови як результат спільних законів народного життя» [1986: 56]. У працях деяких науковців є інші підходи до національної картини світу. Наприклад, Б. Серебренніков [1983: 139] вважає, що образність у різних етносів відрізняється одна від одної, і це пояснюється різним значенням слів у мовах. Основний вплив на розвиток мови має культура певної етнічної спільноти. Кожна з них автономна, але й зазнає впливу і сама впливає на сусідні етнокультури.

За визначенням етнопсихолога В. Яніва [1993: 5], основні характеристики нації – це «єдина територія, єдина мова, спільність економічного життя, спільність психічного укладу, який виявляється в єдності властивостей національної культури» [21].

В *Словнику лінгвістичних термінів* наводиться визначення ідіоми і одиниці

фразеологізму:

1. Ідіома – словосполука, що виявляє в своїй синтаксичній і семантичній будові специфічні і неповторні властивості даної мови [3].

2. Власне ідіома – одиниця фразеологізму, що володіє яскраво вираженими стилістичними особливостями, завдяки яким її вживання вносить до мови елемент гри, жарту.

Одиниця фразеологізму – словосполука, в якій семантична монолітність (цілісність номінації) є достатньою над структурною нарізністю складових її елементів (виділення ознак предмету підпорядковане його цілісному позначенню), внаслідок чого вона функціонує у складі пропозиції як еквівалент окремого слова [42].

У кожній мові є сполуки слів, в яких значення цілого домінує над значенням складових частин або значення цілого сполучення не є точним, а інколи і зовсім не виводиться з суми складових частин цього сполучення. Такі сполучення називаються фразеологічними одиницями. Однією з найбільш характерних рис поєднань фразеологізмів є їх стійкість розташування складових частин сполук і семантична єдність всього поєднання. Сполучення фразеологізмів є надбанням мови і входить в лексичний інвентар цієї мови. Вони використовуються в мові як готові одиниці мови та відтворюються у даній мові [16], [30].

2.2. Джерела виникнення фразеологізмів

На думку багатьох дослідників, саме в мові втілюється історична пам'ять народу, мова відображає як культурний, так і мовний досвід народу. Лінгвокультурологічні дослідження на матеріалі фразеології допомагають нам уявити духовні цінності, створені окремими етносами протягом тисячоліть. Фразеологія – це «дзеркало, в якому лінгвокультурне суспільство ідентифікує своє національне самоусвідомлення» [67, с.104], [78].

Серед джерел походження фразеологізмів варто виокремити (за Я. Бутко):

1. Народна мова (прислів'я, приказки, сталі вирази, жарти). Коріння їх

створення у далекому минулому. Прислів'я (усталений вираз повчального характеру) та приказки (усталений вираз узагальненого змісту). Прислів'я зазвичай має морально-етичний характер. Наприклад: *Без труда, нема плода*, тобто кожна робота має результат. Приказка несе в собі пряме значення до конкретної життєвої ситуації. Наприклад: *Спить, хоч з гармати стріляй, тобто дуже міцний сон* [10].

2. Біблійне і міфологічне походження. Наприклад: *альфа і омега – початок і кінець, вавилонське стовпотворіння – великий натопв людей*.

3. Крилаті слова, з творчості письменників. Латинський вислів в оригіналі «*Per aspera ad astra*» (Сенека, давньоримський філософ і поет) в перекладі «*До зір крізь тернії*» означає «*Крізь труднощі до зірок*».

4. З професійно-виробничий діяльності. Від ткачів: «*де тонко, там і рветься*», тобто де слабке місце у справі, чекай на проблему, від кравців: «*куди голка, туди і нитка*». Тут йдеться, куди чоловік, туди і жінка.

Збір, збереження, пояснення, дослідження перетворився в процес складання словників. Такі збірники вперше з'явилися у середньовіччя. У Франції перші збірники прислів'їв і приказок з'явилися у 1275 році, а в Іспанії – у 1499 році [5, с.7].

Початок формування фразеології як науки пов'язують з ім'ям швейцарського вченого Шарля де Баллі, думки якого викладені в книгах «Нарис стилістики» (1905) і «Французька стилістика» (1909). Суть фразеологічної одиниці Ш. Баллі вбачає насамперед у семантичних ознаках [4, с. 87]. Учений виділяє дві групи словосполучень: вільні словосполучення і фразеологічні єдності [4], [36].

У статті М. Яцькова розглянуто питання історії розвитку фразеології.

Ш. Баллі був першим, хто запропонував перше обґрунтування систематизації і характеристики фразеологізмів, проте не розглядав питання виокремлення фразеології як окремої лінгвістичної дисципліни. Передумови виникнення фразеології були закладені працями О. Потебні, Ш. Баллі (його ідеї і

концепція були основою для подальших досліджень з фразеології), В. Виноградова (останній вивчав основні поняття, обсяг і завдання фразеології. Його праці сприяли розвитку фразеології).

В. Л. Архангельський та деякі інші мовознавці роблять спробу виділити фразеологію в окремий ієрархічний рівень мови.

Як окрема лінгвістична дисципліна, фразеологія виникла в 40 роках ХХ ст. У 50-х роках виникла необхідність у вивченні подібності та розходженні зі словом та словосполученням. З'ясовувалися критерії фразеологізмів і розглядалися основи класифікації.

2.3. Класифікації фразеологізмів

Оскільки українська і польські мови належать до слов'янської мовної групи, то у них є багато близьких за значенням і звучанням спільних фразеологізмів. Тому при перекладі легко добираються ідентичні відповідники. Серед цієї групи фразеологізмів найпоширенішими є такі, що потребують заміни одного структурного компонента, що пов'язано з особливостями вживання фразеологізмів у польській та українській мовах, зразком, із яким вони закріпилися в мовній традиції: [54]

Існує 4 класифікації фразеологічних зв'язків у польській мові, а саме:

1) морфологічно-синтаксична класифікація фразеологізмів Анджея Марії Левицького. Вона поділяється на п'ять синтаксичних типів фразеологізмів і два типи функціонування їх значень;

2) функціональна (словникова) класифікація фразеологізмів Пьотра Мюльднера-Нецковського. Вона поділяється на три типи утворення фразеологізмів;

3) прагматична класифікація фразеологізмів Войцеха Хлебди. Вивчає ситуації, в яких вживаються фразеологізми;

4) історична класифікація фразеологізмів Станіслава Скорупки. Ділиться на три типи будови фразеологізмів і три ступені сполучуваності слів. Ця

класифікація має історичне значення.

Слід зазначити, що класифікації розглядають питання фразеології з чотирьох позицій. Класифікації Левицького і Скорупки мають схожість, проте це абсолютно різні наукові тексти.

Перша морфологічно-синтаксична класифікація за А. Левицьким представляє синтаксичні зв'язки слів у словосполученнях і в реченні, тобто виражає як «внутрішній», так і «зовнішній» синтаксис фразеологізмів, що забезпечує основу для оцінки структури словосполучень та їхньої функції у висловлюваннях. Це сприяє вивченню мови в сферах, які ще недостатньо вивчені (наприклад, фразеологічні показники, зіставлення, словосполучення (фраземи), а також різні аспекти синтаксису фразеологізмів.

Ця класифікація показує фразеологізми як морфологічні типи і є результатом дослідження вже існуючих (готових) текстів або записів мовлення; вона базується на правилах логічної семіотики.

Друга функціонально-словникова класифікація за П. Мюльднером-Нецковським представляє способи творення фразеологізмів під час формування висловлювань, і передбачає, що побудова речень та їхніх компонентів є ситуативним, індивідуальним, творчим процесом. Вона пояснює участь письменника у побудові та використанні словосполучень у реченнях і текстах. Розглядає словникові ресурси фразеологізмів (шаблони лексем) як основу форм, які будуть використовуватися у висловлюваннях, і відповідає на питання «які можливі дії з використанням фразеологізмів». Він також дає змогу на основі спостережень і досліджень мови встановлювати словникові закономірності, визначати семантичні межі окремих одиниць.

Ця класифікація дає можливість використання словника, що дає підказки щодо значення, зовнішнього синтаксису та варіантів побудови фразеологізмів. Вона ґрунтується на вивченні семантики, синтаксису та різновидів сотень тисяч фразеологізмів у процесі утворення речень.

Класифікація Мюльднера є надбудовою типології Левицького і утворює з

нею єдине ціле.

Третя прагматична класифікація за В. Хлебда показує групи фразеологічних зв'язків, утворених в протиріччі з ситуацією їхнього вживання. Під ситуацією розуміють умови, в яких використовується мова, включаючи жанри і стилі текстів.

Четверта класична або історична класифікація за С. Скорупкою наголошує на описі структури та складу словосполучень і впливу компонентів на формування кінцевих значень. У світлі сучасної науки вона є застаріла, але все ще подекуди використовується у вивченні польської мови.

Варто охарактеризувати ці класифікації більш детально.

2.3.1. Морфологічно-синтаксична класифікація фразеологізмів Анджея Марії Левицького

Основи класифікації дав Анджей Марія Левицький у 1983 році. Попередня класифікація Станіслава Скорупки 1967 року сьогодні не використовується. Вона має лише історичне значення і не повинна використовуватися. Класифікація Скорупки є непослідовною, нелогічною і жодним чином не пояснює, як фразеологізми функціонують у мові.

Мацей Гроховський доповнив і розвинув класифікацію Левицького в частині, що стосується функціональних виразів (раніше їх називали фразеологічними показниками), а у 2011 р. її доповнив і впорядкував Пьотр Мюльднер-Нецковський [93].

На сучасний вигляд класифікації також вплинули численні лінгвістичні публікації, присвячені частковим і детальним питанням.

Класифікація Левицького ґрунтується на визначенні функції фразеологізмів у реченні складається з двох частин:

- 1) поділ за функцією, що виконується в реченні (морфологічно-синтаксичний поділ);
- 2) поділ відповідно до функціонування значення (семантичний поділ).

Морфологічно-синтаксичний поділ (за функцією в реченні). Словосполучення, які виконують певну функцію речення, наприклад: *Wyszło szydło z worka* (Вилізло шило з мішка). *Ręce opadają*. (Опускаються руки). *Na dwoje babka wróżyła*. (Надвоє баба ворожила).

Фраза (речення) – це теж доповнення (часто ще й вигук/вставне слово), наприклад: *No chyba*. (Ну, мабуть). *No oczywiście*. (Ну, звичайно). І знак оклику (вигук, вокатив), наприклад: *Mój Boże!* (Боже мій!), *Na zdrowie!* (Будьмо!).

Інші типи відповідають частинам мови: Словосполучення, які виконують функцію дієслова в реченні. Вони відрізняються від словосполучень (повнозначних форм речення) тим, що підмет у них повинен бути завершеним на момент формування висловлювання. Наприклад: *(ktoś) trzęsie się jak galareta* – *Jacek trzął się ze strachu jak galareta*; *(хтось) трясеться як холодець* – *Яцек трясся від страху як холодець*. Фрази не обов'язково повинні містити дієслово, наприклад: *ktoś /coś w krzyk*; *ktoś w płacz* – *хтось, щось у крик*; *хтось у плач*.

Іменникові словосполучення, які виконують функцію іменника в реченні. Наприклад: *biały kruk* (біла ворона), *twardy orzech do zgryzienia* (твердий горішок/халена). Вони не обов'язково повинні містити іменники, наприклад: *nie wiadomo kto*, *nie wiadomo co* (не знаєш хто, не знаєш що).

Означувальні вирази, які визначають інші слова та вирази. Вони діють у реченні так само, як прикметники, прислівники, числівники, частки та займенники, які позначають інші частини мови і не вимагають у своєму складі прикметників, прислівників та інших означальних форм, але загалом виконують таку функцію. Наприклад: *z krwi i kości* (плоть від плоті); *jak z krzyża zdjęty* (як з хреста знятий); (частки, займенники, що вказують на інші частини мови): *tym bardziej* (чим більше); *mniej więcej* (більш-менш).

Функціональні вирази (раніше відомі як фразеологічні індикатори/показники), які виконують певну функцію в побудові висловлювання. До них відносяться вирази, які виступають у реченні як:

- прийменник, наприклад: *w związku z czymś* (у зв'язку з чимось); *w*

ramach czegoś (у межах чогось);

- сполучник, наприклад: *pod warunkiem że* (за умови, що); *dlatego że* (отже, що);

- частка, наприклад: *rzecz jasna* (річ ясна).

Перед ними треба ставити кому, наприклад: *Zrobię to, pod warunkiem że mi pozwolą.* (Я зроблю це, якщо мені дозволять).

Деякі фразеологізми можуть належати до двох або трьох різних морфологічно-синтаксичних типів, наприклад, фразеологізм *na pewno* (безумовно/напевно) може вживатися як доповнення і тоді є словосполученням, наприклад: *Przyjedziesz? (Ти приїдеш?) – Na pewno* (Звичайно (мається на увазі: я приїду), я навіть вже купив квиток на поїзд).

Семантичний поділ (на основі функціонування значення)

1) Ідіоми, тобто словосполучення, значення (смысл) яких не впливає ні зі значень компонентів, ні з суми цих значень (напр: *czarna owca* (біла ворона), *zakazany owoc* (заборонений плід). Кількість ідіом оцінюється приблизно в 20 000.

2) Фразеологізми, тобто словосполучення, значення (смысл) яких впливає з одного з компонентів, а інший компонент уточнює цей смысл. До фразеологізмів належать безліч різних словосполучень, а також фразеологічні порівняння з операторами *jak*, *niczym*, *jakby*. Наприклад: *palma pierwszeństwa* (пальма першості), *sezon ogorkowy* (огірковий сезон) – значення цих одиниць походять від слів *priorytet*, *sezon*.

Інші типові приклади фразеологізмів: *dzień dobry* (доброго ранку), *wychodzić za mąż* (одружитися), *wolny słuchacz* (вільний слухач), *głuchy jak pień* (глухий як пеня).

У попередній класифікації (С. Скорупки) словосполучення називалися безсполучниковими/сполучні з'єднання, що сьогодні не використовується:

фразеологічні сполучення, до яких належать

- багатослівні іменники: *płatki owsiane* (вівсянка), *maszyna do pisania* (друкарська машинка);

- формальні сполуки:

- терміни: *kwasy siarkowy* (сірчана кислота), *teren nizinny* (низинна місцевість);

- команди (накази, заборони): *cała naprzód* (повний вперед), *zakaz parkowania* (не паркуватися);

- директивні повідомлення (інформація, необхідна для прийняття рішень, особливо в екстрених ситуаціях і у професійних фразеологізмах – авіаційних, морських, у тому числі попередження). Наприклад: *droga wolna* (вільний шлях), *trwa operacja* (триває операція);

- публічні зв'язки. Наприклад: *polityka fiskalna* (фіскальна політика), *sesja rady* (сесія ради);

- гасла і слогани (сюди відносяться рекламні). Наприклад: *ojczyzna* (вітчизна); *dwa w jednym* (два в одному).

паремії – прислів'я, речення, сентенції або їхні фрагменти, які можна використати в реченні [92, с. 207–209]:

- паремії допоміжні, фрагменти яких вбудовані (або можуть бути вбудовані) в речення.

- модифікуючі паремії, які повністю вбудовуються (можуть вбудовуватися) у речення або є своєрідними назвами чи термінами.

До фразеологізмів не належать:

1. окремі слова, в тому числі складні (наприклад: *popularnonaukowy* (науково-популярний), *lekkoatletyka* (легкоатлетичний).

2. словосполучення, які не є фіксованими. Вони виникають лише в процесі творення цього висловлювання на основі звичайних правил граматики, синтаксису та семантики. Їх називають, слідом за Анджеєм Богуславським, мовними продуктами (наприклад, *smaczny obiad* (смачна вечеря), *wesoła zabawa* (весела вечірка).

У попередній класифікації (С. Скорупки) такі словосполучення називали вільними сполуками. Нині фразеологія їх не розглядає, оскільки вони не мають

статусу стійких сполучень.

2.3.2. Функціональна (словникова) класифікація фразеологізмів Пьотра Мюльднера-Нецковського

У 2003 році була оприлюднена функціональна (словникова) класифікація Пьотра Мюльднера-Нецковського. На її основі будуються заголовні слова фразеологічного словника і вона вказує, як слід вживати фразеологізми [93]. Ця класифікація була переглянута і доповнена у 2007 році [92, с. 209–211].

Ця класифікація призначена для дослідників мови, фразеологів і, насамперед, лексикографів (укладачів фразеологічних словників). Її розроблено для того, щоб можна було оцінити реальний склад слів фразеологізмів, передбачити, як фразеологізми функціонують у реченнях, особливо їх сполучуваність, проаналізувати варіанти фразеологізмів і склад фразеологічних сімей. В ній йдеться про:

Відкриті фразеологічні сполуки, склад яких є неповним і потребує доповнення або уточнення при вживанні. Зазвичай це звороти. Відкриті фразеологічні сполуки поділяються на:

- відтворювані, які утворюються за зразком. Наприклад: *wali do czegoś - na ulicy woda wali do kanału; zamknij okno, bo mróz wali do środka*.

- трансформовані, які виникають шляхом заміни взаємозамінного компонента іншим компонентом. Наприклад: *akcja powieści/filmu/utworu* можна утворити три фразеологізми;

- змішані, які поєднують у собі риси відтворюваних і трансформованих.

Закриті фразеологічні сполуки, склад яких заздалегідь визначений. Вони не потребують жодних доповнень. Зазвичай це словосполучення, іменникові та службові вирази.

2.3.3. Прагматична класифікація фразеологізмів Войцеха Хлебди

Прагматична класифікація фразеологізмів ґрунтується на зіставленні. Її

опублікував професор Войцех Хлебда у своїй відомій праці про крилаті слова [80]. Автор трактував список як досить вільне впорядкування фразеологізмів. У створеній ним фразеології, всі фразеологізми називаються фраземами, включаючи ідіоми та прислів'я. Ця класифікація може слугувати основою для прийняття рішень при роботі над загальним словником польської мови [86].

Класифікація містить ситуації, в яких промовляються фразеологізми, а також типи текстів, в яких вони з'являються, і стилі. Вона пов'язана з домінуючими в цей час тенденціями в лінгвістиці, особливо з когнітивним підходом до мови.

1. Стандартна ідіоматична фразеологія: *dwa grzyby w barszcz* (чогось забагато), *pleść duby smalone* (нести нісенітницю).
2. Порівняльні вирази: *głupi jak but* (дурний як чобіт), *jak pies z kotem* (як кіт з собакою).
3. Дієслівно-іменні звороти (словосполучення): *brać udział* (взяти участь).
4. Терміни та складні термінологізми: *telefon komorkowy* (мобільний телефон), *pluskwa milenijna* (помилка тисячоліття), *siły szybkiego reagowania* (сили швидкого реагування).
5. Прислів'я, приказки, афоризми: *Nie ma tego złego, co by na dobre nie wyszło* (Не буває добра без добра).
6. Крилаті вислови: *Być albo nie być* (Бути чи не бути – ось у чому питання), *Na początku było Słowo, a na końcu Frazes* (Спочатку було Слово, а в кінці – Фраза).
7. Жартівливі вирази: *Gość w dom, kredens na klucz*. (Гість у хаті, шафа замкнена); *Tu nie Afryka, tu się drzwi zamyka*. (Тут не Африка, тут двері зачинені).
8. Закони, формули: $E = mc^2$, *Життя – це форма існування білка*, *Гірші гроші витісняють краці*, *Гноми живуть на світі*, *Czas leczy rany* (Час лікує рани), *Głód jest najlepszym kucharzem*. (Голод – найкращий кухар).
9. Жанрові форми: лист, заява, некролог, казка, у тому числі

елементарні форми фольклору.

10. Етикетні формули, звертання: *Sto lat!* (Будьте здорові).

11. Повідомлення: *Wyszedł z domu i dotychczas nie powrócił* (Пішов з дому і досі не повернувся...).

12. Гасла і девізи.

13. Директиви та заборони (команди, накази).

14. Назви фільмів.

15. Метамовні та метатекстові оператори: *tak zwany* (так би мовити).

16. Функціональні вирази: *oprócz tego* (і крім того)

17. Прагматичні звороти та вирази: *Coś w tym jest!* (Щось у цьому є).

Належність до однієї групи не виключає приналежності до іншої групи.

2.3.4. Історична класифікація фразеологізмів Станіслава Скорупки

Цю класифікацію розробив професор Станіслав Скорупка у 1967 році [96 с. 6–8]. Ґрунтовна критика була представлена Анджеєм Марією Левицьким у 1968 році [89]. Її наукову та практичну цінність заперечували ще багато разів [82], [92]. Критика класифікації Скорупки полягала в тому, що він використовував формальну структуру усталеного словосполучення як критерій класифікації. Наприклад, вираз *ni przyjął, ni przyłatał* вважався словосполученням або формою дієслова, і тільки тому, що він містить дієслово (або навіть два).

С. Скорупка поділяв фразеологізми згідно структури/ будови на:

- фрази (словосполучення), тобто набори слів, що складаються з іменника і дієслова, які мають форму речення. Наприклад: *burza huczu* (гроза гримить); *serce boli* (серце болить). До фразеологізмів також належать прислів'я, приказки, речення, афоризми.

- звороти, тобто набори слів, в яких основний член має дієслівний (вербальний) характер. Наприклад: *ruszać z kopyta* (бити копитом).

- вирази, тобто набори слів, які мають іменниковий характер (називний, номінальний) характер, а також усі поширені прийменникові, прислівникові та сполучникові зв'язки. Наприклад: *syneczek matusi* (мамин синочок). До виразів

також належать словосполучення з двох і більше слів однієї граматичної категорії (послідовні вирази). Наприклад: *zbrodnia i kara* (злочин і кара).

За ступенем сполучуваності, з семантичного погляду С. Скорупка поділяє фразеологізми на три типи: стійкі/сталі словосполучення, словосполучення з лексично зв'язним значенням, вільні словосполучення.

1) ідіоми (стійкі/ сталі фразеологічні сполуки). Цей тип залежить від формування цілісного значення. Значення фразеологізму не виникає із сукупності значень компонентів.

2) сполучувані фразеологічні сполуки або словосполучення з лексично зв'язним значенням (словосполучення, де ступінь сполучуваності високий, але можливий обмін одним або кількома елементами в межах обмеженої кількості слів, зазвичай близьких один до одного. Наприклад: (*jasny, serdeczny, sardoniczny, zły, nikły*) *uśmiech szczególny rodzaj uśmiechu* (яскрава, щира, саркастична, сердита, злісна, бліда) *посмішка особливий вид посмішки*. На межі першого і другого типу, відповідно до С. Скорупки, перебувають усталені вирази порівняльного характеру. Тобто сполучувані сполуки є проміжною ланкою між фіксованими та вільними сполуками. Вирази і словосполучення цього типу відрізняються від відповідних довільних (вільних) сполук тим, що порівняльна частина сполучника яскраво підкреслює інтенсивність ознаки або дії основного члена, або дозволяє його чітко ідентифікувати. Наприклад: *sala operacyjna* (операційна), *maszyna do pisania* (друкарська машинка).

3) вільні фразеологічні сполуки, тобто сполуки, що створюються щоразу, як просте зіставлення семантичного значення складових членів.

Варто підкреслити, як зазначає вчений, чіткої межі між визначеними типами фразеологічних одиниць немає [93].

Висновки до другого розділу

Таким чином, велику групу фразеологізмів складають звороти, що є подібними в обох мовах, або мають ключові слова. Основною одиницею

фразеології є фразеологізм, або фразеологічний зворот, що складається з двох, або декількох роздільно-оформлених компонентів, яким характерні такі ознаки: стійкість лексичного складу і граматичної будови, цілісне значення і відтворюваність. За допомогою використання фразеологічних одиниць вирішують такі завдання: створення певного образу, підсилення інтенсивності дії, підкреслення ознак явища (предмету), опис ситуацій і подій, опис портретів, характеристика емоційного стану людини. Фразеологія – відносно молода дисципліна, яка постійно розвивається. Фразеологія – це символічний світ і він не буває однаковим для різних народів. Вона фіксує поняття, які не відповідають нормі. Це виняткові явища або процеси, які стосуються людського життя, і які завжди оцінювалися в соціумі. Основними завданнями фразеології є класифікація стійких сполучень слів. Нами було розглянуто класифікації фразеологічних одиниць. Найбільш відомі з них класифікації в мовознавстві це – класифікації Булаховського Л., Виноградова В., Шанського М. Щодо польського мовознавства було розглянуто класифікації Скорупки С., Мюльднера-Нецковського П., Хлебди В., Левицького А. М. Використання тієї чи іншої класифікації залежить від об'єкту дослідження. Наприклад: розглядаючи прислів'я та приказки, можна скористатися функціональною або генетичною класифікаціями, так як вони чіткіше розділяють види саме цих фразеологічних одиниць. Для укладання словників підійде більше функціональна (словникова) класифікація Пьотра Мюльднера-Нецковського і стане у нагоді прагматична класифікація Хлебди В. Щодо функції у реченні ми використовуємо класифікацію Левицького (морфологічно-синтаксичний поділ). Отже, до фразеології відносимо всі ті стійкі сполуки слів, мовні цілісні одиниці, які відтворюються в готовому вигляді, в процесі спілкування і які є в людській пам'яті. Вони не утворюються щоразу подібно до вільних граматичних сполучень. Ми з'ясували, що фразеологічна картина світу – це одне з основних понять, сукупність індивідуальних та загальних знань про світ і розглядається як світобачення людини, яке є результатом відображення в нашій свідомості не тільки дійсного, й пережитого

індивідуумом.

3. АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОНЦЕПТАМИ «СОНЦЕ», «МІСЯЦЬ», «ЗОРИ»

3.1. Історичне походження космогонічних символів в українській і польських культурах

Сонце як один із першоелементів завжди привертало до себе увагу людей, адже існування всього живого на планеті залежить від нього. В сакральних книгах багатьох народів говориться про сонце як про божество, а у фольклорних джерелах вказано на його здатність магічно впливати на життя людини і навколишнє середовище.

Загальна кількість відібраних нами фразеологізмів у польській мові із концептом «сонце» становить 45, з концептом «зірки» становить 35, з концептом «місяць» становить 30.

Нами вони поділені на такі групи за тематикою:

1) фраземи на позначенні дії:

укр. сонце сходить – небо освіщає;

зірки – через терни до зірок;

місяць – світить та не гріє;

czyjas gwiazda zgasła (zbladła);

słońko wszędzie, rosa oczy wuje;

2) фраземи на позначення естетичних цінностей:

укр. сонце – сонечко ясне (красне);

як сонце на небі (тобто гарне);

гарна як умите сонечко;

місяць – лице, як місяць бліде;

зірка – зірковий актор (дуже талановита людина);

fraz. jasny jak miesiąc/księżyc na niebie;

fraz. blady jak księżyc;

jasne (jasny) jak słońce (proste, łatwe, oczywiste);

to przecież jasne jak słońce;

3) фраземи з часовим значенням (ранкове, вечірнє)

зірка вечірня, ранишня;

місяць – молодик (тобто молодий), старий;

gwiazda zaranna;

chwalić dzień przed zachodem słońca;

Od dnia dwudziestego marca słońce (niebo) zagrzewa nawet starca;

gwiazda wieczorna;

4) фраземи, що вказують на родинні зв'язки

сонце і місяць – брат і сестра;

зорі – діти дрібненькі;

місяць – пан-господар, ясний князь, лисий дід;

Słońce jest panną młodą, a księżyc jest panem młodym.

Цікавими є походження цих виразів, які позначають космогонічні концепти «сонце», «зірки», «місяць». З найдавніших часів і до сьогодні пізнанню зоряного неба, шляхів сонця і місяця сприяло спостереження за безкінечно повторюваними небесними явищами.

Життя і трудова діяльність людини залежали від сезонних змін, обумовлених рухом небесних світил. Саме практичні потреби вимагали спостереження за сонцем, місяцем і зірками. У пошуках первопричин явищ, опираючись на досвід, люди переносили на небо знання про живу природу. Так, одухотвореними істотами стають сонце, місяць і зірки.

Зірки і світила ототожнюються з героями і тваринами – предками, що залишилось в назвах окремих сузір'їв. В подальшому елементи стародавнього світогляду збереглися в усній народній творчості і люди зверталися до сонця і інших небесних світил, як до святині:

- *сонце святе, сонце чисте, сонце Боже, сонце праведне, ясне, słońce stworzył Bóg;*

- *місяць молодий (старий, золотий), місяць праведний, jasny jak miesiąc, blady jak księżyc;*

- *зіронька ясна, зірниця прекрасна, gwiazda zaranna.*

Особливого значення набуває вивчення фольклору, символів-архетипів (сонце, місяць), що передають особливості національного світосприйняття.

Основними джерелами народної культури в цій сфері є українській і польський фольклор, а саме обрядова поезія, ритуальні танці, пісні, замовляння, казки, легенди, загадки, прислів'я, приказки, літописи і давня література. Так в обряді Масляної відбилосся поклоніння давніх слов'ян сонцю. А в Південній Польщі були привітання та молитви до сонця, що піднімається, або сідає.

Народні астрономічні знання належать до маловивченої сфери традиційної культури українців і поляків. *Jeśli na niebie są równocześnie dwa światła (słońce i księżyc) nie należy siać pszenicy.* Система світогляду наших предків, їх уявлення про небесні світила належать до духовної спадщини народу, яка варта вивчення і повинна бути залучена до сучасного освітньо-культурного процесу в Україні.

Слова – образи сонце, місяць, зорі відносять до групи космогонічних символів естетичного значення.

Залишки міфологічного світогляду яскраво виникають у творах поезії, а саме в колядках, щедрівках, де згадуються сонце, місяць, зорі як небесні божества. Для того, щоб відігнати дощ і хмари у давнину промовляли: *Pokaż ze sie słońceko, Dam ci białe jajeczko!*». *W pieśniach do Słońca zwracają się pasterze lub żniwiarze z prośbą, by szybciej zachodziło za las, bór, zielone dęby.*

У піснях збереглися мотиви закликань весни і сонця, де звертання до них, поклоніння і шанування цих явищ природи. *Chociaz ja uboga z ubogiego domu tak mi słonko świeci, jak i bogatemu.* Наприклад: мотив купальських пісень: *гратиме сонечко на Йвана.* Серед українських і польських міфологічних легенд і казок є перекази про створення світу, сонця, зірок, які являлися священними і поставали у людській подобі. Так, в українській казці «Про легіня, що повернув людям сонце, місяць і зорі», звучать давні мотиви подорожі до цих небесних світил і боротьби за них. І у польській казці «*Kto najciemniejszy: mroz, slonce czy wiatr?*» (*Wiatr, bo mróz bez wiatru nie umrozi, a*

słońce nie spali, kiedy jest wiatr).

Найпоширенішою назвою денного світила з давніх-давен є слово «сонце». В поезії всіх часів його називають «сонечко», «ясне сонце» (*щедрівки*), «*słońko*», «*святе сонце*», «*чисте сонце*» (*коломийки*), що свідчить про шану і повагу до нього як до божества і розуміння його життєдайної ролі: *Сонце дає життя всьому живому*.

Культ сонця вважають вихідним пунктом усіх регалій. Саме на межі бронзового і залізного віків (9–8 ст до н.е.) в міфології праслов'ян формується культ сонця. За стародавніми уявленнями сонце – творіння богині Лади і бога Сварога і було його подаровано усьому живому. Призначив його Всебог зігрівати і освітлювати землю, давати їй родючість. Із цим центральним гігантським небесним світилом, що має форму розжареної кулі, не може зрівнятися у природі ніяка сила. У польській мові сонце могло бути *białe, żółte, złociste, różane (o wschodzie), czerwone (o zachodzie), krwawe (przed bitwą)*.

В орнаментах археологічних знахідок зустрічаються його символи, які були його знаком-колесо або концентричні кола. Кругла форма хліба також була елементом сонця, яке давало життя. Так, у польській мові прослідковуються назви хліба: *chleb weselny, korowaj*. На одязі давнього божества Дажбога видно знак Сонця – коло. Широкого розповсюдження на Русі набули сонячні амулети – круглі підвіски – символи кола – сонця. Стародавні язичницькі символи пізніше перейняло християнство. У головному храмі Київської Русі вирізьблено знак – три великих кола, символи сонця, світла, небесного вогню. Інтерес до космогонічних явищ відбився і в побуті: в 9-13 ст. в багатих будинках стелю часто прикрашали зображенням неба з видами сонця, місяця і зірок. Вони були також присутні у мозаїчних фрескових розписах у храмах і також іконах.

Для найменування місяця використовували схожі побутові реалії: місяць називали серпом. Це проглядається у польській мові також: *sierp księżycy*. Зоряне небо давало стародавній людині можливість орієнтуватися у

ночі і в часі, в просторі, тож виникнення прикмет і назв губиться у сивій давнині. Так, народний переказ свідчить: «Давно колись знання українців за сонцем, місяцем і зорями найповніше відбилися у народних прикметах, прислів'ях, приказках. В народних прикметах про погоду, як і народних віруваннях, небесні світила виступають як живі істоти: *сонце вранці встає, впливає, słońce wszędzie, słońce odpływa*. За сонцем, місяцем і зірках орієнтувалися на місцевості і ділили рік на чотири сезони (весну, літо, осінь, зиму). Вдень час визначали за сонцем, а вночі за зорями. Селяни точно визначали час за положенням зірок над обрієм і прогнозували погоду.

Космічна система скупчення зірок, яка має вигляд туманної смуги з прадавніх часів називалася в українців *Молочним Шляхом* (пізніше *Чумацьким Шляхом*, а в поляків *Drogą Mleczną*. Торговці-чумакі у XV–XIX ст. перевозили на возах сіль, рибу і хліб, орієнтувалися за зірками. У серпні земля проходить крізь метеоритний потік і починається так званий зорепад. Народ назвав це зарево *летючими зорями*. Вважалося, що зорі *падають з неба – на вітер*. В свою чергу поляки називали *gwiazdy spadające – Źmijami*. Для спільної індоєвропейської фольклорної традиції належать і тексти загадок на космогонічні теми: *укр. що таке сонце, місяць, зорі? (небо), що таке червона корова? (сонце). Золотий пішов, а срібний прийшов (сонце і місяць). Розстелений кожушок, на нім посіяний горошок (небо і зірки). Один баранець пасе тисячі овець (місяць і зірки). Między polnym grochem leży chleba bochen. (Księżyc między gwiazdami). Jakie to kwiatuszki na niebieskiej łące, zakwitają po tym, kiedy zajdzie słońce? (gwiazdy)(zagadka).*

У слов'янській міфології і казках їм приписували людські властивості: вони журилися, раділи і мали родичів – *Ясен місяць – пан-господар, Красне сонце – жінка його, Дрібні зірки – його діти*. В залежності від положення місяця і вигляду його на небі у Польщі називали: *rogalik, młodziutki księżyc, panicz (młody pan)*. Зорю розрізняли згідно доби і величали як *Gwiazda Różnoscna i Gwiazda Wieczorna*. Вважалося, що зірка цієї доби є сестрою

місяця. *Gwiazda Poranna* й *Jutrzenka* відповідала за утрішні години і рахувалася сестрою сонця. Найвідомішими казками є «Подорож юнака до сонця через небо», «Про знищення врожаю, та повернення жінки», «Про вітер, мороз і сонце», «*Dwie siostry i miesiącce*», «*Wilk i księżyc*», «*O dwóch takich, co ukradli księżyc*» [90].

Язичництво Київської Русі ґрунтувалося на культурі небесних світил, що втілено в пантеоні верховних богів. *Перун* – батько сонця, місяця і зорі, *Лада* – мати сонця, *Дажбог* – бог Сонця, *Дідух* (*Коляда*) – бог місяця і *Ярило* (*Сварожич*) – сонце, а *Венера* – Зоря. У Іпатіївському літописі згадується, що після Сварога «царював син його, на ймення Сонце, якого називають *Дажбог*». Польська міфологія також базується на тих самих божествах. Так, наприклад: *Swaróg (słowiański bóg, któremu przypisuje się związek z niebiosami, słońcem i ogniem)*, *Dadźbóg, Daźbóg, często utożsamiany jest ze słońcem (syn Swaroga)*.

У християнські часи слов'яни вважали сонце головним небесним світилом і називали його «*ликом Божим*» і «*небесним вікном*». Всі небесні катаклізми, які відбувалися в природі – це Божа кара за гріхи людства. У записах П. Чубинського зазначено: «сонце, наче боготворне народом, його вважають за святе і праведне. Тому люди моляться до сонця, або на схід сонця, а також кожному молодому місяцю, що має великий вплив на людей». В народі вірили в те, що причинами затемнення є боротьба нічного світила (Місяця) з денним (Сонцем). У середньовіччя у Польщі небесні світила були пов'язані з християнським вченням також. Вживався такий термін, як *Gwiazda Betlejemska*. Зірки називалися «*światłem wiary*». Божа Матір зображувалися з короною, яку прикрашали зірки.

У стародавніх замовляннях і звертаннях до Сонця, його називали: «ясне, святе, прекрасне, чисте, величне, поважне», а місяць «наш божок», «золотий князь», «високий, ясний княжич», молодий (старий), новий. У поняттях давніх людей золотий колір належав сонцю, а місяць – це світило срібного кольору. За повір'ями місяць – *Боже око* (пол. *Oko Boga*); яке

оглядає землю вночі. Це звучить у колядках і промовках, у яких місяць просять допомогти.

Підсумовуючи вищесказане, ми з'ясували, що на протязі віків оспівувалися небесні світила, які мали великий вплив на життя, працю і світогляд людства. Результатом духовної активності людей є цілісний образ картини світу. У кожної історичної епохи і кожного народу (українського і польського) є власне бачення, яке є об'єктивним і суб'єктивним. На це впливає життєвий досвід людей, їх інтелектуальний рівень і природні дані, моральні принципи і світогляд, а також національний колорит суспільства.

Тому, те що зрозуміло українцям, може бути незрозумілим іншим народам (наприклад, полякам) і навпаки. Особливого значення набуває вивчення фольклору і тих символів, що передають особливості національного світосприйняття і менталітету. Народні знання належать до мало вивченої сфери традиційної культури народу. Система світогляду наших предків, їх уявлення про небесні світила належать до духовної спадщини народу, яку потрібно вивчати і яка повинна бути включена до сучасного освітньо-культурного процесу.

3.2. Поділ фразеологізмів з концептами «сонце», «місяць», «зорі» за семантичним принципом

У східнослов'янському мовознавстві основною класифікацією фразеологізмів є класифікація Виноградова В. Першим у науку він ввів термін «фразеологічна одиниця».

За семантичним принципом фразеологізми поділяються на 3 групи:

- 1) фразеологічні зрощення: *ні світ, ні зоря, Чумацький Шлях, як зорі на небі, ясне як сонце, блідий як місяць.*
- 2) фразеологічні єдності: *блищить як зірка на темному небі (виділятися).*
- 3) фразеологічні сполучення: *розумітися як вовк у зорях, від зорі до зорі.*

Таким чином, фразеологічні зрощення є неподільними, мають приховані семантичні мотиви, їхнє значення не залежить від лексичного складу, наприклад: *ні світ, ні зоря*. В зрощеннях можуть бути вжиті архаїзми. Щоб зрозуміти значення ФО *Чумацький Шлях*, потрібно знати свою історію і астрономію. Фразеологічними єдностями є семантично неподільні фразеологічні одиниці. Їхнє значення пов'язане з внутрішнім змістом слів, які входять у вираз. Так наприклад, *блищить як зірка на темному небі* означає, що людина виділяється в порівнянні з іншими людьми. У фразеологічних сполученнях можливі синонімічні заміни. Зокрема, у ФО *як вовк у зорях* можна замінити іменник слово *вовк* на цап або баран, а прийменник *у* на прийменник *на*.

Досить цікаву класифікацію запропонував Медведєв Ф., який виділив фразеологічні одиниці за структурою на такі типи:

1. **Приказки:** *Після дощу і сонце засяє; місяць – козацьке сонце; сонце в мішок не зловиш; світить місяць, та не гріє, тільки в Бога дарма хліб їсть.*
2. **Прислів'я:** *кому місяць світить, тому і зорі всміхаються; так місячно, хоч голки збирай, чим темніша ніч, тим ясніші зорі; блисне сонце і в наше віконце*
3. **Крилаті вирази:** *Sol lucet omnibus – Сонце світить всім. Sic itur ad astra – Так ідуть до зірок. Per aspēra ad astra – Через терни до зірок. Luna latrantem canem non timet – Місяць не боїться собаки, що гавкає. (лучканін)*
4. **Ідіоматичні словосполучення:** *гріти зуби на сонці (проводити час у несерйозних розмовах), козацьке/циганське сонце (місяць), собача зірка (зірка Сіріус), aleja gwiazd (алея зірок)*
5. **Мовні кліше і штампи:** *зоря ясна, місяць-молодик, веселе сонечко ясне, холодні зорі*
6. **Каламбури:** *То пригріло взимку СОНЦЕ, чи, можливо, тільки СОН ЦЕ? (Ігор Січовик), Як тиха луна, твоя пісня луна. Палай, світи, як сонце, на усі світи!*

Отже, з'ясовано, що мовознавець звертався до усної народної творчості і пов'язував її, в свою чергу, з літературними фразеологізмами. Вивчаючи прислів'я, приказки та дотепні вислови, він визнавав, що вони є основою українських фразеологізмів нашого часу. Класифікація розкриває роль і значення фразеологізмів в лексичній системі мови, а також є багатою на розподіл і пояснення фразеологізмів, тому було використано її для дослідження космогонічних фразеологізмів. Вони широко використовуються у прислів'ях, приказках, крилатих висловах і ідіоматичних словосполученнях. Не так часто у каламбурах і кліше.

3.3. Поділ фразеологізмів з концептами «сонце», «місяць», «зорі» згідно класифікації Анджея Марії Левицького

Польський мовознавець Левицький А. М. у 1983 році розробив класифікацію, у якій виділив за синтаксичними функціями фразеологізми таких класів:

1) фрази (фразеологічні одиниці), що вживаються, як повні речення. Їх значення зрозуміло з прочитаного. Наприклад: *czyjas gwiazda zgasła/zbladła* (хтось помер), *będzie i przed naszymi wrotami słońce, za moją stodołą słońce wszędzie* (буде і на нашій вулиці свято), *i na słońcu są plamy* (не все ідеальне); *wolno psu na miesiąc czekać* (гавкати собаці на місяць вільно, тобто ситуація нападу є не ефективною, оскільки конфронтуючі сторони знаходяться далеко).

2) іменникові вирази, що несуть в собі функцію іменника. Наприклад: *gwiazda Dawida* (зірка Давида), *gwiazdka z nieba* (зірка з неба), *motyka na słońce* (переоціненні можливості), *sierp księżycy* (серп місяця), *gwiazdka pomyślności* (зірка щастя/ удачі), *gwiazdka z nieba, dusza do nieba* (зірка з неба, душа на небо), *aleja gwiazd* (алея зірок);

3) вирази, які мають ознаки іменників, прикметників, дієслів та прислівників. Наприклад: *gwiazda przewodnia* «*ideał, wzorzec, cel*» (ідеал, взірець), *gwiazda betlejemka*, «*roślina doniczkowa*» (молочай-різдвяник),

najlepszy pod słońcem (найкращий під сонцем), najwspanialszy pod słońcem (найвеличущий під сонцем), zobaczyć wszystkie gwiazdy (відчутти біль), spaść z byka /z księżycą (впасти з дуба), ktoś pracuje za słońca i za miesiąca (хтось працює за всіх). Сюди відносяться також порівняння: jak gwiazd na niebie «bardzo dużo» (дуже багато), jak gwiazda czy słońce (як зірка чи сонце), jakby spadł z księżycą (ніби з місяця впаав);

4) звороти, що містять функцію дієслова, до якого додаємо необхідний іменник.

Наприклад: *świecić (lśnić) jak gwiazda (frazologizm) (світити як зірка), znać się jak świnia na gwiazdach/ znać się jak krowa na gwiazdach (бути нерозумним), wyglądać jak księżyc w pełni (виглядати, як повний місяць, бути повним), ktoś odmienia się jak miesiąc (мінатися як місяць), ktoś szczerko jak pies na miesińczek (обурюватися на відстані), być dla kogoś gwiazdą przewodnią (бути для когось ідеалом), urodzić się pod szczęśliwą (nieszczęśliwą, złą) gwiazdą (народитися під щасливою/нещасливою зіркою), zobaczyć wszystkie gwiazdy (відчутти біль), chcieć gwiazdki z nieba (хотіти зірку з неба), obiecywać gwiazdkę z nieba (обицяти зірку з неба), ofiarować komuś gwiazdkę z nieba (подарувати комусь зірку з неба), zachciało się komuś gwiazdkę z nieba (захотілося комусь зірки з небу), liczyć gwiazdy na niebie – robić coś niemożliwego (робити щось неможливе), porywać się/rzucić się z motyką na słońce, porywać się z motyką na księżyc (podejmować zadania niemożliwe do wykonania, przerastające czyjeś siły i możliwości – виконувати завдання, які неможливі для виконання), kapać się w promieniach słońca (бути у гарному становищі), chwalić dzień przed zachodem słońca (хвалити день перед заходом сонця), żartować sobie z miesiąca, kiedy słońce świeci (висміювати місяць, коли світить сонце), przysięgać na księżyc, na gwiazdy (брати місяць, зорі у свідки, клястися), kochać nad gwiazdy, nad księżyc, nad słońce (кохати понад усе);*

5) фразеологічні вказівники представлені прийменниками, сполучниками і частками, які виконують допоміжні функції: концепти сонце,

місяць, зірки не класифікуються за цим пунктом, оскільки не виконують функції прийменників, сполучників і часток.

Левицький А. М. класифікує за ступенем злексикалізованості лише ідіоми (фразеологічні одиниці, значення яких відрізняється від сказаного) і фраземи (усталені комбінації слів, значення яких міститься в значенні головного слова).

Фразеологічні одиниці можуть бути представлені простими, або складними реченнями: *czyjas gwiazda zgasła/ zbladła* (хтось помер), *będzie i przed naszymi wrotami słońce, za moje stodoła słońce wszędzie* (буде і на нашій вулиці свято), *i na słońcu są plamy* (не все ідеальне); *wolno psu na miesiąc szczekać* (гавкати собаці на місяць вільно, тобто ситуація нападу є не ефективною, оскільки конфронтуючі сторони знаходяться далеко). Щодо фразем можна віднести наступне: *jasne (jasny) jak słońce* (proste, łatwe, oczywiste) (ясний як сонце, прямий, легкий, очевидний), *najlepszy pod słońcem* (найкращий під сонцем), *najwspanialszy pod słońcem* (найвеличущий під сонцем).

Досліджено, що фразеологізми, які називають небесні світила, у польській мові, за класифікацією Левицького, вживаються більше у формі дієслівних зворотів. Мало використовуються іменникові вирази і повні речення. Не було знайдено фразеологічних вказівників, які б були представлені прийменниками, сполучниками і частками. Також з'ясовано, звороти, що мають дієслівний характер є вживаними за числом, родом і відмінком. Наприклад: *być dla kogoś gwiazdą przewodnią* (бути для когось ідеалом). *Przez całe życie ona była moją gwiazdą przewodnią. Oni byli bez gwiazdy przewodniej.* ФО *czyjas gwiazda zgasła/ zbladła* (хтось помер) і *na słońcu są plamy* (не все ідеальне) можна віднести до простих речень і до фразеологічних одиниць, що вживаються, як повні речення. До виразів, які мають ознаки іменників, прикметників входять фразеологізми, де прикметники вживанні у найвищому ступені порівняння *najlepszy pod*

słońset (найкращий під сонцем), najwspanialszy pod słońcem (найвеличнший під сонцем).

3.4. Поділ фразеологізмів з концептами «сонце», «місяць», «зорі» згідно класифікації Войцеха Хлебди

Прагматична класифікація фразеологізмів ґрунтується на зіставленні. Її опублікував професор Войцех Хлебда у своїй відомій праці про крилаті слова [80].

- **Стандартна ідіоматична фразеологія:** *gwiazda przewodnia «ideal, wzorzec, cel» (ідеал, взірець), typ (łotr) spod ciemnej gwiazdy (тип з під темної зірки, тобто сімпу тип – темна особистість), gwiazda pierwszej wielkości (про людину, талановиту у своїй діяльності), gwiazdka z nieba (зірка з неба), motyka na słońce (переоціненні можливості), i na słońcu są plamy (не все ідеальне), aleja gwiazd (алея зірок).*

- **Порівняльні вирази:** *świecić (lśnić) jak gwiazda (фразеологізм) (світити як зірка), oczy zaświeciły (zaśniły) jej jak dwie gwiazdy (очі засвітилися як дві зірки), znać się jak świnia na gwiazdach/ znać się jak krowa na gwiazdach (бути нерозумним), jak gwiazd na niebie «bardzo dużo» (дуже багато), jak gwiazda czy słońce (як зірка чи сонце), jasne (jasny) jak słońce (proste, łatwe, oczywiste) (ясний як сонце, прямий, легкий, очевидний), to przecież jasne jak słońce (зрозуміло, як день), zajaśnieć jak słońce: twarz mi zajaśniała jak słońce (сяяти як сонце: його обличчя сяяло, як сонце), słońce stworzył Bóg, a księżyc czart (сонце створив Бог, а місяць чорт), wyglądać jak księżyc w pełni (виглядати, як повний місяць, бути повним), jasny jak miesiąc/księżyc na niebie (ясний як місяць на небі), blady jak księżyc (блідий як місяць), księżyc patrzy jak rybie oko (місяць схожий на рибяче око, тобто повний місяць, що несе в собі мертвість, бездушність), ktoś odmienia się jak miesiąc (мінатися як місяць), ktoś szczeko jak pies na miesiόνczek (обурюватися на відстані).*

- **Дієслівно-іменні звороти (словосполучення):** *być dla kogoś*

gwiazdą przewodnią (бути для когось ідеалом), urodzić się pod szczęśliwą (nieszczęśliwą, złą) gwiazdą (народитися під щасливою/нещасливою зіркою), zobaczyć wszystkie gwiazdy (відчутти біль), ufam mojej gwiazdzie, wierzyć w swoją gwiazdę (вірнути в свою зірку), była gwiazdy pierwszej wielkości filmu polskiego (бути зіркою першої величини польського кінематографу), znać się jak świnia na gwiazdach/ znać się jak krowa na gwiazdach (бути нерозумним), chcieć gwiazdki z nieba (хотіти зірку з неба), obiecywać gwiazdkę z nieba (обицяти зірку з неба), ofiarować komuś gwiazdkę z nieba (подарувати комусь зірку з неба), zachciało się komuś gwiazdkę z nieba (захотілося комусь зірки з небу), liczyć gwiazdy na niebie – robić coś niemożliwego (робити щось неможливе), poruwać się/rzucać się z motyką na słońce, poruwać się z motyką na księżyc (podejmować zadania niemożliwe do wykonania, przerastające czyjeś siły i możliwości - виконувати завдання, які неможливі для виконання), karać się w promieniach słońca (бути у гарному становищі), chwalić dzień przed zachodem słońca (хвалити день перед заходом сонця), jakby spadł z księżycu/ spaść z księżycu (ніби з місяця впав), szarzeje księżyc (сіріє місяць, недостатньо освітлений (M. Pawlikowska Jasnorzewska, «Акаacje»), wyć do księżycu (даремно протестувати), wzięty z księżycu (взяте з місяця, щось вигадане, засноване на припущеннях), żartować sobie z miesiąca, kiedy słońce świeci (висміювати місяць, коли світить сонце), przysięgać na księżyc, na gwiazdy (брати місяць, зорі у свідки, клястися), kochać nad gwiazdy, nad księżyc, nad słońce (кохати понад усе).

- **Терміни та складні термінологізми:** gwiazda betlejemska «roślina doniczkowa» (молочай-різдвяник), gwiazda pięcioramienna, gwiazda Dawida, gwiazda z folii, papieru (зірка Давида, оригами), gwiazda Orła Białego або Gwiazda orderu Orła Białego (орден), pierwszorzędne europejskie gwiazdy filmowe (зірки європейського кіно першої категорії), gwiazda filmowa (artysta), aleja gwiazd (алея зірок), prezent/podarunek gwiazdkowy prezent na święta (різдвяний подарунок), zbliżony kształtem do gwiazdki, złożony z gwiazdek: ornament gwiazdkowy (зірковий орнамент), gwieździste Sito (об'єднане в

поетичному образі зоряне небо), *udar słoneczny* (сонячний удар), *słonecznik* *roślina ogrodowa* (соняшник).

- **Прислів'я, приказки, афоризми:** *Gwiazdy gasną przy słońcu* (Зірки зникають, коли встає сонце), *Drobne gwiazdy giną od księżycy* (Дрібні зірки гинуть від місяця), *Już moja gwiazdka zniknęła oznacza szczęście, które minęło* (загублений шанс), *gdy jasne słońce w dzień gromniczny będzie, więcej niż przedtem śniegu spadnie wszędzie* (Стрітення (Ofiarowania Pańskiego) у польській традиції називається також *Świętem Matki Boskiej Gromnicznej*, тому коли у цей день сонячно буде, навкруги буде більше снігу), *gdy słońce przygrzewa na Jana Dobrego, spodziewać się można lata podobnego* (коли сонце пригріє на (укр.) свято Різдяного м'ясоїда, що відзначається 10 січня, таке буде літо. І в Україні, і у Польщі існують схожі прислів'я щодо погоди на цей день), *gdzie słońce świeci, tam cień być musi* (там, де світить сонце, повинна бути тінь), *jak słońce jasno świeci na Gromnice, to przyjdą wielkie mrozy i śnieżyce* (якщо сонце світить ясно на Стрітення, то прийдуть великі морози і завірюха), *na Trzech Króli słońce świeci, wiosna do nas pędem leci* (якщо на Хрещення сонце світить, весна до нас летить), *nie chwal dnia przed zachodem słońca, a żony za życia* (не хвали не дня перед заходом сонця, ні дружини своєї, поки вона жива), *nim słońce wzejdzie, rosa oczu wyje/ nim słońce wzejdzie, rosa oczu wyje* (поки сонце зійде, роса очі виїсть), *słońca nie doleci z cienia sowa* (сова не долетить з тіні до сонця), *będzie i przed naszymi wrotami słońce = za twoje stodoła słońce wzejdzie* (буде і на нашій вулиці свято), *nie dbam o gwiazdy, kiedy księżyc świeci* (не турбуюсь про зірки, коли світить місяць – жити сьогоднішнім днем), *choćbyś była, jako miesiąc, bez posagu za mąż nie chodź* (навіть, якщо вродлива, але без посагу заміж не візьмуть), *Gdy księżyc w Rannie (zodiakalnej 23.08) o grzmoty, 50 dni pluszczą śloty* (якщо буде грим 23 серпня, то будуть зливи 50 днів).

- **Крилаті вислови:** *Nie dbaj o gwiazdy, kiedy słońce świeci* (не турбуйся про зірки, коли світить сонце (Oskar Kolberg)), *nic nowego pod słońcem* (лат.вираз *nihil novi sub sole*, вислів з Вульгати, офіційного

латинського перекладу Біблії – немає нічого нового під сонцем), *Nim słońce wejdzie, rosa wyźre oczy* (поки сонце зійде, роса очі виїсть (Zygmunt Krasiński)), *przez ciernie do gwiazd/sławy* (лат.вираз *per aspera ad astra* / від темряви до зірок), *komu księżyc świeci, temu i gwiazdy błyszczą* (хто хоче, той усього досягне (Samuel Adalberg)).

- **Жартівливі вирази:** *zobaczyć wszystkie gwiazdy* (відчутти біль), *spaść z byka /z księżycą* (впасти з дуба), *ktoś pracuje za słońca i za miesiąca* (хтось працює за всіх); *Pokaz-ze sie słonecko, Dam ci białe jajeczko!*(звертання до сонця: Виглянь, Сонечко, дам, Тобі, яєчко!).

- **Закони, формули:** *Gwiazdka z nieba, dusza do nieba* (зірка з неба, душа на небо), *słońko jest wysoko* (сонечко -високо), *nie każdemu jednakowo słoneczko świeci* (не кожному однаково світить сонечко), *gwiazda ognista «słońce»* (вогняна зірка «сонце»), *sierp księżycą* (серп місяця).

- **Жанрові форми:** *Wystarczy jedno słońce na niebie* (казка «Осьм сłońce»).

- **Етикетні формули, звертання:** *Przysięgaj na księżyc, na gwiazdy!* (Клянись місяцем, зірками!), *Pokaz-ze sie słonecko, Dam ci białe jajeczko!*(звертання до сонця:Виглянь, Сонечко, дам, Тобі, яєчко!).

- **Повідомлення:** *czyjas gwiazda zgasła (zbladła)* (хтось помер), *Od dnia dwudziestego marca słońce (niebo) zagrzewa nawet starca* (від 20 березня сонце (небо) зігріє навіть старшу людину/ від 20 березня настає потепління).

- **Гасла і девізи:** *Gwiazdy i słońce to najlepszy zegar* (Зірки і сонце – найкращий годинник), *Ziemię zdobi słońce, a człowieka – praca* (земля прикрашена сонцем, а людина працює), *wszędzie słońce jednakowo świeci* (всюди сонце однаково світить), *Śpij o miesiącu, a rób o słońcu* (Спи вночі, працюй вдень). *Gwiazdka potyśności (пісня), Gwiazda zaranna (пісня), Nic nowego pod słońcem* (фільм), *Tęskna poska bez miesięczka, dzionek bez słoneczka* (пісня *Piosenki wiejskie*).

Таким чином, з'ясовано, що велику кількість фразеологізмів можна віднести до порівняльних зворотів, дієслівно-іменних зворотів, прислів'їв,

приказок, афоризмів. Зовсім невелику кількість складають жартівливі вирази, закони формули, жанрові форми, повідомлення, гасла і девізи. Це пояснюється тим, що словосполучення можуть змінюватися і утворювати прості речення, або входити у склад складних. Наприклад: *znać się jak świnia na gwiazdach/ znać się jak krowa na gwiazdach* (бути нерозумним). *Znasz się jak świnia na gwiazdach! Na gospodarstwie Kuba zna się jak świnia na gwiazdach. Przestań się tak mówić, bo znasz się na tym jak świnia na gwiazdach*. Порівняльні звороти можуть містити словосполучення і, навіть, порівняльні речення. Наприклад: *jak gwiazd na niebie «bardzo dużo»* (дуже багато), *słońce stworzył Bóg, a księżyc czart* (сонце створив Бог, а місяць чорт). Порівняльний зворот можна використати для опису небесного тіла: *księżyc patrzy jak rybie oko* (місяць схожий на риб'яче око, тобто повний місяць). Космогонічні символи зустрічаються в термінології. Наприклад: *gwiazda betlejemska «roślina doniczkowa»* (молочай-різдвяник), *gwiazda Orła Białego* або *Gwiazda orderu Orła Białego* (орден). Фразеологічні словосполучення можна перетворити на звертання, або девізи і гасла. *Przysięgać na księżyc, na gwiazdy!* (Клястися місяцем, зірками – *Przysięgaj na księżyc, na gwiazdy!* (Клянись місяцем, зірками!))

3.5. Поділ фразеологізмів з концептами «сонце», «місяць», «зорі» згідно класифікації Станіслава Скорупки

Згідно класифікації С. Скорупка фразеологізми поділяються згідно структури/ будови на:

- **фрази (словосполучення)**. Сюди відносяться слова, що складаються з іменника і дієслова, які мають форму речення. А саме: *i na słońcu są plamy* (не все ідеальне), *szarzeje księżyc* (сіріє місяць, недостатньо освітлений (М. Pawlikowska Jasnorzewska, «Акаacje»), *słońce wschodzi* (сонце сходить), *słońce wychodzi/ zachodzi* (виходить/заходить), *księżyc toczy się po niebie* (місяць котиться по небі), *księżyc odpywa* (місяць відпливає), *księżyc chowa się* (місяць ховається), *gwiazda gaśnie* (зірка гасне), *gwiazda pada*

(зірка падає).

До фразеологізмів також належать прислів'я, приказки, речення, афоризми: *słońce zaś wstało, klucze zebrało* (і сонце встало, ключи зібрало), *słońce nie ma początku, ani końca* (сонце немає ні початку, ні кінця), *Gwiazdy gasną przy słońcu* (Зірки зникають, коли встає сонце), *Drobne gwiazdy giną od księżycy* (Дрібні зірки гинуть від місяця), *Już moja gwiazdka zniknęła oznacza szczęście, które minęło* (загублений шанс), *gdy jasne słońce w dzień gromniczny będzie, więcej niż przedtem śniegu spadnie wszędzie* (Стрітення (Ofiarowania Pańskiego) у польській традиції називається також *Świętem Matki Boskiej Gromnicznej*, тому коли у цей день сонячно буде, навкруги буде більше снігу), *gdy słońce przygrzewa na Jana Dobrego, spodziewać się można lata podobnego* (коли сонце пригріє на (укр.) свято Різдяного м'ясоїда, що відзначається 10 січня, таке буде літо. І в Україні, і у Польщі існують схожі прислів'я щодо погоди на цей день), *gdzie słońce świeci, tam cień być musi* (там, де світить сонце, повинна бути тінь), *jak słońce jasno świeci na Gromnice, to przyjdą wielkie mrozy i śnieżyce* (якщо сонце світить ясно на Стрітення, то прийдуть великі морози і завірюха), *na Trzech Króli słońce świeci, wiosna do nas pędem leci* (якщо на Хрещення сонце світить, весна до нас летить), *nie chwal dnia przed zachodem słońca, a żony za życia* (не хвали не дня перед заходом сонця, ні дружини своєї, поки вона жива), *nim słońce wzejdzie, rosa oczu wyje/ nim słońce wzejdzie, rosa oczu wyje* (поки сонце зійде, роса очі виїсть), *słońca nie doleci z cienia sowa* (сова не долетить з тіні до сонця), *będzie i przed naszymi wrotami słońce = za twoje stodoła słońce wzejdzie* (буде і на нашій вулиці свято), *nie dbam o gwiazdy, kiedy księżyc świeci* (не турбуюсь про зірки, коли світить місяць - жити сьогоднішнім днем), *choćbyś była, jako miesiąc, bez posagu za tąż nie chodź* (навіть, якщо вродлива, але без посагу заміж не візьмуть), *Gdy księżyc w Pannie (zodiakalnej 23.08) o grzmoty, 50 dni pluszczą słoty* (якщо буде грим 23 серпня, то будуть зливи 50 днів)

- звороти, тобто набори слів, в яких основний член має дієслівний (вербальний) характер. Наприклад: *być dla kogoś gwiazdą przewodnią* (бути

для когось ідеалом), urodzić się pod szczęśliwa (nieszczęśliwą, złą) gwiazdą (народитися під щасливою/нещасливою зіркою), zobaczyć wszystkie gwiazdy (відчути біль), ufam mojej gwiazdzie, wierzyć w swoją gwiazdę (вірити в свою зірку), była gwiazdy pierwszej wielkości filmu polskiego (бути зіркою першої величини польського кінематографу), znać się jak świnia na gwiazdach/ znać się jak krowa na gwiazdach (бути нерозумним), chciał gwiazdki z nieba (хотіти зірку з неба), obiecywać gwiazdkę z nieba (обицяти зірку з неба), ofiarować komuś gwiazdkę z nieba (подарувати комусь зірку з неба), zachciało się komuś gwiazdkę z nieba (захотілося комусь зірки з небу), liczyć gwiazdy na niebie - robić coś niemożliwego (робити щось неможливе), porywać się/rzucac się z motyką na słońce, porywać się z motyką na księżyc (podejmować zadania niemożliwe do wykonania, przerastające czyjeś siły i możliwości - виконувати завдання, які неможливі для виконання), kapać się w promieniach słońca (бути у гарному становищі), chwalić dzień przed zachodem słońca (хвалити день перед заходом сонця), jakby spadł z księżycy/ spaść z księżycy (ніби з місяця впа), szarzeje księżyc (сіріє місяць, недостатньо освітлений (M. Pawlikowska Jasnorska, «Акаacje»), wyc do księżycy (даремно протестувати), wzięty z księżycy (взяте з місяця, щось вигадане, засноване на припущеннях), żartować sobie z miesiąca, kiedy słońce świeci (висміювати місяць, коли світить сонце), przysięgać na księżyc, na gwiazdy (брати місяць, зорі у свідки, клястися), kochać nad gwiazdy, nad księżyc, nad słońce (кохати понад усе), wolno psu na miesiąc czekać (гавкати собаці на місяць вільно, тобто ситуація нападу є не ефективною, оскільки конфронтуючі сторони знаходяться далеко)

- вирази, тобто набори слів, які мають іменниковий характер (називний, номінальний) характер, а також усі поширені прийменникові, прислівникові та сполучникові зв'язки. Наприклад: gwiazda Dawida (зірка Давида), gwiazdka z nieba (зірка з неба), motyka na słońce (переоціненні можливості), sierp księżycy (серп місяця), gwiazdka potyślności (зірка щастя/удачи), aleja gwiazd (алея зірок). До виразів також належать словосполучення з двох і більше слів однієї граматичної категорії

(послідовні вирази). Наприклад: *gwiazdka z nieba, dusza do nieba* (зірка з неба, душа на небо).

За ступенем сполучуваності, з семантичного погляду С. Скорупка поділяє фразеологізми на три типи: стійкі/сталі словосполучення, словосполучення з лексично зв'язним значенням, вільні словосполучення.

Ідіоми (стійкі/ сталі фразеологічні сполуки): *gwiazda pierwszej wielkości* (про людину, талановиту у своїй діяльності), *aleja gwiazd* (алея зірок), *znać się jak świnia na gwiazdach/ znać się jak krowa na gwiazdach* (бути нерозумним), *księżyc patrzy jak rybie oko* (місяць схожий на рибяче око, тобто повний місяць, що несе в собі мертвість, бездушність), *ktos szczeko jak pies na miesiõnczek* (обурюватися на відстані), *urodzić się pod szczęśliwa (nieszczęśliwą, złą) gwiazdą* (народитися під щасливою/нещасливою зіркою), *zobaczyć wszystkie gwiazdy* (відчутти біль), *liczyć gwiazdy na niebie – robić coś niemożliwego* (робити щось неможливе), *porywać się/rzucac się z motyką na słońce, porywać się z motyką na księżyc* (podejmować zadania niemożliwe do wykonania, przerastające czyjeś siły i możliwości – виконувати завдання, які неможливі для виконання), *kapać się w promieniach słońca* (бути у гарному становищі), *gwieździste Sito* (об'єднане в поетичному образі зоряне небо), *sprać z byka /z księżycyca* (впасти з дуба).

Сполучувані фразеологічні сполуки або словосполучення з лексично зв'язним значенням (словосполучення, де ступінь сполучуваності високий, але можливий обмін одним або кількома елементами в межах обмеженої кількості слів, зазвичай близьких один до одного: *świecić (lśnić) jak gwiazda* (frazelogizm) (світити як зірка), *znać się jak świnia na gwiazdach/ znać się jak krowa na gwiazdach* (бути нерозумним), *jasne (jasny) jak słońce (proste, łatwe, oczywiste)* (ясний як сонце, прямий, легкий, очевидний), *jasny jak miesiąc/księżyc na niebie* (ясний як місяць на небі), *urodzić się pod szczęśliwa (nieszczęśliwą, złą) gwiazdą* (народитися під щасливою/нещасливою зіркою), *porywać się/rzucac się z motyką na słońce, porywać się z motyką na księżyc* (podejmować zadania niemożliwe do wykonania,

przerastające czyjeś siły i możliwości – виконувати завдання, які неможливі для виконання), przez ciernie do gwiazd/sławy (лат.вираз per aspera ad astra / від темряви до зірок), spaść z byka /z księżycą (впасти з дуба), czyjas gwiazda zgasła/ zbladła (хтось помер), Od dnia dwudziestego marca słońce/ niebo zagrzewa nawet starca (від 20 березня сонце (небо) зігріє навіть старшу людину/ від 20 березня настає потепління)

3) Вільні фразеологічні сполуки, тобто сполуки, що створюються щоразу, як просте зіставлення семантичного значення складових членів:
przysięgać na księżyc, na gwiazdy (брати місяць, зорі у свідки, клястися), kochać nad gwiazdy, nad księżyc, nad słońce (кохати понад усе), jasne (jasny) jak słońce (proste, łatwe, oczywiste).

Отже, проаналізувавши фразеологізми за цією класифікацією, варто виділити ідіоми, сполучувані фразеологічні і вільні сполуки. Приклад *Gwieździste Sito* (об'єднане в поетичному образі зоряне небо) є ідіомою, оскільки воно складне для перекладу і має приховане значення. До фразеологічних сполук відносимо *urodzić się pod szczęśliwą (nieszczęśliwą, złą) gwiazdą* (народитися під щасливою/нещасливою зіркою), де слова є заміняєми згідно контексту. До вільних сполук *jasne (jasny) jak słońce (proste, łatwe, oczywiste)* (ясний як сонце, прямий, легкий, очевидний). За будовою мовознавець виділяє словосполучення з двох і більше слів однієї граматичної категорії (послідовні вирази). Наприклад: *gwiazdka z nieba, de gwiazdka i nieba* – іменники.

Висновки до третього розділу

Між польськими та українськими фразеологізмами значної різниці немає. Причинами цього є: спільне старослов'янське походження, близькість географічного положення етносів, історично сформована схожість розвитку. Все це вказує на те, що більшість фразем є однаковими, або схожими, як за значенням, так і за структурою. Але є також фраземи, які притаманні тільки своїй мові і співвідносні національній специфіці. Фразеологізми, що

збігаються за змістом в різних мовах мають різну стилістичну забарвленість.

Згідно класифікацій, фраземи, які були досліджені, поділяються, в основному, на ідіоми, порівняльні звороти, вільні фразеологічні сполуки, дієслівні або дієслівно-іменникові словосполучення, готові вирази, які можуть бути представлені прислів'ями, приказками, крилатими виразами, тощо. Фразеологізми обох мов можуть групуватися навколо слів, що є базовими, тому за темами виділяють такі групи: явища природи і назви осіб.

Фразеологізми можуть використовуватися в різних сферах діяльності і життя людей. Також з огляду на вживання українські та польські фразеологізми є активними (використовуються регулярно) і пасивними (рідкісні). Оскільки нами класифіковано фразеологічні одиниці різних науковців, деякі фразеологізми, можна віднести до різних підпунктів класифікацій одночасно. Велику кількість одиниць можна віднести до іменникових виразів, що мають ознаки іменників, прикметників і зворотів, що містять функцію дієслів; до порівнянь, тобто зіставлень. Вони можуть бути простими і складними реченнями також. Меншу кількість фразеологізмів можна віднести до жартівливих виразів, формул, гасел, девізів, назв книг, фільмів, пісень, оскільки люди їх менше в цих формах вживають. Деякі фразеологічні сполуки необхідно змінити, для того щоб вжити їх у реченні, додавши іменник чи займенник. Особливо це простежується у порівняннях і у наборах слів, в яких основний член має дієслівний (вербальний) характер.

ВИСНОВКИ

Таким чином, ми з'ясували, що термін «концепт» остаточно увійшов до науки у 80 р. ХХ ст. Структура концептів є причиною дискусії науковців-мовознавців і до нашого часу. Вважається, що концепт є базовою одиницею етнокультури, як лінгвокультурне явище. Тому концепт – це елемент свідомості і менталітету людини, який охоплює культурну інформацію і забезпечується засобами мови.

Умовами формування концепту в свідомості є: сприйняття світу через органи чуття, набуття знань про дійсність і навколишній світ, і дії, орієнтовані на виконання завдань, взаємодія особи з іншою, за допомогою мови, за тими концептами, що є в свідомості. Більшість науковців виділяють у будові концепту ядро і периферію. Саме завдяки дослідженням концепт представляє собою знання у мові і досвід у свідомості людини.

На сьогоднішній час концепти, які ми досліджували, а саме «сонце», «місяць», «зірки» використовуються не дуже часто. Це пов'язано з тим, що сучасна людина у своїй діяльності і житті вже не має тісного зв'язку з природою і не настільки залежить від неї.

Оскільки кожна мова – це система мовленнєвих одиниць і фразеологічні одиниці, усталені словосполучення становлять основу національної лексики будь-якої мови. Аналіз спеціальної літератури з нашої теми показує, що фразеологізми концептів «сонце», «місяць», «зірки» ще не достатньо досліджувалися і праць з цієї теми є небагато як в українському, так і польському мовознавстві. Ми з'ясували, що у структурі цих фразеологізмів використовуються лексичні одиниці з яскраво вираженим оцінюваним характером. Використовуються також порівняння і гіперболізація окремих явищ. Це дає змогу віднести ці фраземи до експресивної фразеології, оскільки їм притаманні афористичність, образність, емоційне забарвлення, експресивність, а в деяких випадках лаконізм. Все це надає мові більшої виразності. Відомо і те, що в різних

мовах (в нашому випадку польська і українська) одні й ті ж слова (або схожі за змістом слова) можуть нести різне смислове навантаження і відрізнятися одне від одного за змістом і розумінням.

За допомогою використання фразеологічних одиниць вирішуються такі завдання, як: опис ситуації і відношення до неї, створення певного образу і характеристики явища, емоційного і фізичного стану героя через порівняння. Ознаками фразеологічних одиниць є: експресивність, антропоцентризм, універсальність, емоційність.

Отже, аналіз проведеного нами дослідження дає змогу зробити такі висновки: фразеологічні одиниці вживаються для підсилення емоційного стану, вираження сили та інтенсивності дії, підсилення образності і ознак явищ; за структурою використовуються такі типи фразеологічних одиниць, як звороти, фрази (словосполучення), вирази (слово або ціле речення); фразеологічний склад мови має яскраво виражений національний колорит і це відображено в структурі, складі компонентів, семантиці фразеологічних одиниць.

Все це залежить від умов життя певного народу, його історії, культури, традицій, географічного положення та інших чинників. З'ясовано, що фразеологізми поділяються за різними принципами і класифікуються за різними типами, як от: семантично (Виноградов В., Сорупка С., Шанський Л.), структурно (Кунін О., Смирницький О.), історично (Ларин Б.), прагматично (Хлебда В.), синтаксично (Левицький А. М.), функціонально (Гаврин С.) і генетично (Булаховський Л.). Найвідомішою і самою поширеною у мовознавстві є класифікація фразеологічних одиниць, яка належить Виноградову В., а у польській науці – це класифікація Скорупки С. Саме на їх основі створені усі інші класифікації. Досліджувані нами космогонічні символи «сонце», «місяць», «зірки», у фразеологізмах за частотою використання стоять на третьому місці серед символів при описанні інших символів: людина, явища природи, краси. В народній уяві небесні світила були символом високого (потойбічного) світу, якого

неможливо досягти, але саме він є ідеальним і до якого потрібно прагнути.

Знання про «сонце», «місяць» і «зірки» є органічною частиною українського фольклору і традицій. Тому ми можемо констатувати, що знання українців про ці світила, були цілісною системою, яка поєднувала у собі практичний та містичний досвід, язичницькі та християнські вірування. Окремими елементами цієї системи і до цього часу послуговується частково населення, а її вивчення доповнює уявлення про традиції, культуру і мову народу в цілому. Неможливо виділити сферу життя про яку не було б створено фразеологізми, прислів'я, бо вони стосуються різних сторін життя і завжди підлягали оцінюванню явищ у суспільстві. Щоб жити повноцінно у спільноті необхідно взаємодіяти і спілкуватися з іншими, берегти дружбу, підтримувати інших, виявляти щедрість і оптимізм, бути працьовитим і сумлінним. Ще з давніх-давен через народну творчість зокрема фразеологізми, цьому всьому навчали наші предки, які бережно відносилися до цього скарбу. Все це відіграє важливу роль у вивченні та збагаченні фразеологізмів кожної з мов, польської та української мов, адже все, що відбувається у мові набуває відображення у культурі певного народу.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Адамчук Н. Фразеологічні одиниці в українській мові. Київ : Видавництво «Академпроект», 2011. 235 с.
2. Андрійчук І. Сучасна фразеологія : теорія та практика. Львів : Літопис, 2016. 280 с.
3. Алефіренко М.Ф. Фразеологізм. *Фразеологія*. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um210.htm> (дата звернення: 20.11.2023)
4. Баллі Ш. Фразеологія : Загальна теорія / пер. з фр. О. Гулко. Київ : Видавництво «Академпроект», 2000. 320 с
5. Баран Я. А., Зимомря М. І. Теоретичні основи фразеології. Ужгород. 1999.С. 3–171
6. Болотнікова А. П., Лотош М. Особливості фразеологічних одиниць із зоонімами «домашні тварини» у сучасній польській мові. *Молодий вчений*. № 7. 1. 2020. С. 24–27. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream> (дата звернення: 19.11.2023).
7. Бондар Н. Інтерпретація статусу концепту в мовній дослідницькій парадигмі. *Рідний край*. 2012. №1 (26). С.84–87
8. Булаховский О. О. Сучасна українська мова: Фразеологія. Київ : Видавництво «Літера ЛТД», 2001. 240 с.
9. Буряковська О. А. Фразео-семантичне поле з компонентом «голова» в арабській мові. КНЛУ. Київ. 2023. URL: <http://rep.knlu.edu.ua/> (20.11.2023)
10. Бутко Я. Ю. Фразеологічні зрощення у структурі українського речення: семантичний та функційний аспекти. ПНПУ ім. В.Г.Короленка. Полтава. 2013 URL: <https://studfile.net/preview/5186657/> (дата звернення: 19.11.2023)
11. Виноградов М. Я. Загальні проблеми фразеології. Київ : Видавництво «Літера ЛТД», 1996. 210 с.
12. Воропаєва Г.С. Знаково-символічні системи культури та етнічна свідомість. *Мова і культура*. Київ : Наукова думка, 1994. С.87–94.

13. Врублевська Т. В. Концепт «Поділля» у мові творів М. Стельмаха. *Вісник ПрикНУ ім. Василя Стефаника*. Вінниця, 2018. С. 32–54.
14. Врублевська Т. В. Концепт та суміжні термінологічні одиниці: поняття, лексичне значення, стереотип. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2014. Вип. 7. С. 16–19.
15. Врублевська Т. В. Поняття «концепт» у лінгвокогнітивних дослідженнях: етимологія, основні підходи до визначення. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського*. Філологія (мовознавство). 2014 Вип. 19. С. 213–217.
16. Гаврилюк О. С. Фразеологія як предмет мовознавства. Київ : Видавництво «Літера ЛТД», 2013. 240 с.
17. Голик С. В. Концепт: у пошуку алгоритму аналізу. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua> (дата звернення: 18.11.2023).
18. Голобородько К. Ю. Лінгвістичний статус концепту. *Лінгвістика*. 2003. Вип. 1. С.16–21.
19. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світ: монографія. Київ, 2004. 284 с.
20. Губич П. Идеографічна класифікація фразеологізмів польської мови із семантикою пересування у просторі. *Філологічний часопис*. Вип.2 (14). Львів. 2019. С. 21–29 URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/handle/123456789/8610> (дата звернення: 19.11.2023)
21. Дем'яненко Н.Б. Фразеологічні одиниці на позначення ментальної діяльності людини як відображення мовної картини світу (на матеріалі польської мови). *Культура народів Причорномор'я*. КНУ ім. Т. Шевченка. 2002.
22. Енциклопедія Історії України : Т.5 : Кон – Кю / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ, 2008. 568 с.
23. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця. 2020.

С. 346–353.

24. Зайченко О.В. Поняття концепт, його загальна характеристика. Наукові записки. Серія «Філологічна». КУ ім. Бориса Гринченка. Київ. 2012. Вип.24. С. 78 – 81. URL: <https://journals.oa.edu.ua/Philology/article/view/932/790> (дата звернення: 18.11.2023)

25. Залужний О. І. Фразеологія в контексті української мови : нові дослідження. Харків : ХНУ, 2018. 300 с.

26. Звонська Л.Л. Енциклопедичний словник класичних мов. Київ, 2017. С. 273–274

27. Іващенко В. Л. Науковий концепт і наукове поняття: проблема диференціації. *Українська мова*. 2005. № 3. С.62 – 76.

28. Іларіон (Огієнко І.; митрополит) Дохристиянські вірування українського народу: історично-релігійна монографія. Київ: Обереги, 1992. 424 с.

29. Інтерпретація статусу концепту в мовній дослідницькій парадигмі. *Рідний край*. 2012. №1. С. 84–87.

30. Камінська В.С. Теоретичні дослідження фразеологічних одиниць у сучасній лінгвістиці. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Вип. 5. 2011. С. 122–128 URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3683/Kaminska.pdf%C2%A0?sequence=1> (дата звернення: 19.11.2023)

31. Карпенко А. В. Концепт у сучасних лінгвокогнітивних дослідженнях: підходи до визначення та типологія. *Перекладацькі інновації: матеріали II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції*, Суми, 2012. С. 9–13.

32. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики: монографія. Одеса. 2006. С. 24–37.

33. Класифікація фразеологізмів. Вступ до мовознавства. Підручники для вузів онлайн. 2010-2023 URL:

https://pidru4niki.com/1016031648103/dokumentoznavstvo/klasifikatsiya_frazeologizmiv (дата звернення: 19.11.2023)

34. Ковтун Н. Концепт як ключове поняття когнітивної лінгвістики. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2009. Вип.19. С. 88–89.

35. Кононенко В.І. Сміслова структура концепту. *Семантика мови і тексту: матеріали ІХ Міжнародної конференції*. Івано-Франківськ, 2006. С. 248–250.

36. Корнієнко Л.М. Українська фразеологія другої половини ХХ - початку ХХІ століть: тлумачні та перекладні словники. Київ. 2017. С. 11–65. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Korniienko_Larysa (дата звернення: 19.11.2023)

37. Король А. Фразеологічні сполучення з нумеральним компонентом: лексико семантичний та перекладацький характер. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТУ. URL: http://www.vtei.com.ua/konfa/28_02/6/11.pdf (дата звернення: 19.11.2023).

38. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ. 2010. С. 290–297

39. Кузьмінчук О. М. Походження і джерела українських та польських запозичень у фразеології. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика: збірник наукових праць*. Вип. 13. Хмельницький. 2023. С. 82–87.

40. Кузьмінчук О. М. Розмовна лексика української та польської мов. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика: збірник наукових праць*. Вип.14. Хмельницький. 2023.

41. Куратор О. В. Фразеологічні одиниці у сучасному українському мовленні. Львів : Літопис, 2014. 240 с.

42. Кушнір С. С. Теоретичні дослідження фразеологічних одиниць англійської мови. *Наукове мислення. 30-та Всеукраїнська практично-пізнавальна інтернет-конференція. Житомир. 2023.* URL: <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/61-tridtsyata-vseukrajinska->

[praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/](#) (дата звернення: 25.11.2023)

43. Лучканин С. М. Латинські сентенції (крилаті латинські вислови) з історико-літературним коментарем. Навч. пос. із вивчення латин. афоризмів для студентів Інституту філології та історичного фак-ту КНУ імені Тараса Шевченка. Київ : Наук. світ, 2009. 136 с URL: <https://dlib.kiev.ua/items/show/624#?c=0&m=0&s=0&cv=0> (дата звернення: 02.12.2023).

44. Мамай Ю. Ю. Когнітивні диференційні ознаки ядерних вербалізаторів концепту TRAUMA. *Collection of scientific papers «New Philology»*. №82. Запоріжжя, 2021. С. 133–139.

45. Манжом Л. В. Фразеологія як відображення національної свідомості. Київ : Видавництво «Літера ЛТД», 2016. 250 с.

46. Мартинюк А. П. Словник основних термінів комунікативно-дискурсивної лінгвістики. Харків, 2011. 196 с.

47. Маслов В. Г. Сучасна українська лексикологія. Київ : Видавництво «Академвидав», 2008. 320 с.

48. Мацько Л. І., Сидоренко О. М. Українська мова: Посібник. 2-ге вид., Київ : Либідь, 1996. 432 с.

49. Медведєв Ф.П. Українська фразеологія. Чому ми так говоримо. Харків. 1982. 232 с.

50. Мех Н.О. Інтерпретація концептів слово, мова в українській культурній традиції: монографія. Переяслав-Хмельницький, 2008. 211 с.

51. Моклиця А. В. Лексикологія сучасної польської мови. *Навчально-методичні матеріали до курсу*. Луцьк.2018. С. 64–67 URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/13803/1/Leksykologia%20j%C4%99zyka%20polskiego.pdf> (дата звернення: 29.11.2023).

52. Молгамова Л. Лінгвосинергетична модель концепту, *POMIĘDZY Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*. 2022, № 3 (6). С. 27–34. URL: <https://journals.oa.edu.ua/Philology/article/view/932/790> (дата звернення: 18.11.2023).

53. Нідзельська Ю. М. Концепт як відображення універсального та етноспецифічного у свідомості етносу. *Вісник ЖДУ. Філологічні науки*. 2009. Вип. 45. С. 160–162.

54. Павлінчук Т. Особливості перекладу фразеологічних одиниць з польської мови на українську. *Українська полоністика*. Т.20. 2022. С. 41–52 URL: <http://polonistyka.zu.edu.ua/article/view/270595> (дата звернення: 19.11.2023).

55. Пархоменко Н. О. Концепт «бідність» в німецькій фразеологічній картині світу. *КПІ ім. І. Сікорського*. Київ, 2019. С. 13–37.

56. Полюжин М. М. Поняття, концепт та його структура. Теоретичні засади лінгвістичних досліджень. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки*. Луцьк. 2015. С. 214–224. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/7847/1/43.pdf> (дата звернення: 18.11.2023).

57. Потебня А. А. Из лекций по теории словесности : Басня. Пословица. Поговорка. 3-е изд. Харьков : Государственное издательство Украины. 1930. 129 с.

58. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя, 2008. 332 с.

59. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава – Київ, 2008. 712 с.

60. Сергієнко Т. Г. Фразеологічні одиниці в українській мові : проблеми та аспекти. Львів : Видавництво «Світ», 2017. 220 с.

61. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. Київ : Наук. думка, 1973. 280 с.

62. Слухай Н. В. Етноконцепти та міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології. Київ, 2005. 167 с.

63. Смирнов В. А. Сучасна українська фразеологія. Київ : Видавництво «Основи», 2014. 290 с.

64. Стерлядкін О. М. Фразеологічні одиниці та їх функції в літературній мові. Львів : Літопис, 2013. 250 с.
65. Струченко Л. В. Концепт та категорія як базові когнітивні сутності. *Науковий вісник ВНУ ім. Лесі Українки*. 2011 р. Вип. 6. Ч. 1. С.208-211.
66. Таценко Н.В. «Концепт» як ключове поняття когнітивної лінгвістики. *Вісник СумДУ. Серія Філологія*. № 1. 2008. С. 105–109.
67. Теліженко І. С. Лексикологія української мови. Харків : Фоліо, 2011. 310 с.
68. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови. Луганськ Альма-матер, 2005.
69. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови. Київ : Знання, 2007. 494 с.
70. Федорович Н. Українська народна астрономія. Українське небо. Студії над історією астрономії в Україні. Київ, С. 88–155 URL: http://www.iapmm.lviv.ua/12/ukr_sky/ukr_sky-1/data/088-155.pdf (дата звернення: 02.12.2023)
71. Філософська ідея Платона. Вчення про ідеальну державу. № 12. КНУ ім.Т. Шевченка. URL: <http://kimo.univ.kiev.ua/Phil/12.htm> (дата звернення: 18.11.2023).
72. Фразеологічний словник української мови. URL: <https://slovnyk.me/dict/phraseology/%D1%81%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5> (дата звернення: 02.12.2023).
73. Черненко В. О. Компаративні фразеологізми в англomовному художньому дискурсі. ПШП. Полтава. 2021. 101 с. URL: <http://irbis-nbu.gov.ua/> (дата остан. звернення: 07.12.2023)
74. Чубинський П. П. Мудрість віків. Книга І. Київ.1995. 224 с. URL: <http://irbis-nbu.gov.ua/> (дата остан. звернення: 07.12.2023)
75. Шанський В. М. Фразеологія як елемент мовної культури. Київ : Видавництво «Наукова думка», 2008. 260 с.

76. Швачко С. О. Квантитативні одиниці англійської мови: перекладацькі аспекти. Вінниця : Нова книга, 2008. 128 с.
77. Януш Х. Поняття і концепт. Критерії розрізнення. *Studia methodologica*. № 37. 2014. С.184 – 186.
78. Яцьків М. Ю. Здобутки сучасної української фразеології у контексті новітніх парадигм. *Електронний репозитарій ДВНЗ «УжНУ»*. Ужгород. С. 253 – 262. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9913/1/40.pdf> (дата звернення: 19.11.2023).
79. Basaj M. Nazwy zwierząt jako komponenty porównań frazeologicznych [Animal names as components of phraseological comparisons]. Warchoł S. (red.), *Systemy zoonimiczne w językach słowiańskich*. Lublin, 1996. S. 281–287.
80. Chlebda W. Szkice o skrzydlatych słowach. *Лінгвістичні інтерпретації*, Опале 2005. С. 81–82.
81. Fliciński P. Współczesny słownik frazeologiczny. Poznań. 2010. 1026 с. URL: <https://repozytorium.amu.edu.pl/server/api/core/bitstreams/b98cedfe-71e3-4cc0-8f5d-0b85671a3dd8/content> (дата звернення: 03.12.2023).
82. Grochowski M. Zarys leksykologii i leksykografii. *Zagadnienia synchroniczne*. Toruń. 1972.
83. Grochowski M., Założenie ogólne opisu tzw. wyrażeń funkcyjnych w Wielkim Słowniku Języka Polskiego, y: *Nowe studia leksykograficzne*, red. P. Żmigrodzki, R. Przybylska, т. 2, Kraków. 2008, с. 11–22.
84. Grzegorzczkova R. Pojęcie językowego obrazu świata//Językowy obraz świata. *Praca zbiorowa pod red. J.Bartmińskiego*. Lublin, 1990. S. 41–51.
85. Józwiak-Dądeła A. Historia i wybrane aspekty badań nad frazeologią. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie*. 2006. С. 17–26
86. Kurkiewicz J. Frazemy w Wielkim słowniku języka polskiego – zasady doboru, źródła i schemat opisu, w: *Nowe studia leksykograficzne*, 2008, т. 2, С. 61-71

87. Lenartowicz T. Tęskna nocka bez miesięczka, dzionek bez słoneczka. Cykl Dumki. Piosnki Wiejskie. Poznań. 1862. URL: https://pl.wikisource.org/wiki/Indeks:Teofil_Lenartowicz_-_Piosnki_wiejskie.djvu (дата звернення: 30.11.2023)
88. Lewicki A. M. Składnia związków frazeologicznych, Biul. Pol. Tow. Mowoznavstvo, 1983, z. XL, C. 75 – 83.
89. Lewicki A.M., Stanisław Skorupka: Słownik frazeologiczny języka polskiego (review), *Język Polski*. 1968, t. 59, № 4, C. 310–315.
90. Makuszyński K. O dwóch takich co ukradli księżyc. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Kornel_Makuszy%C5%84ski (дата звернення: 02.12.2023)
91. Mokienko V. M. Yazykovaya kartina mira v zerkale frazeologii. Frazeologia a językowe obrazy świata przełomu wieków. *The linguistic picture of the world in the mirror of phraseology*. Uniwersytet Opolski. Opole, 2007. S. 49–65.
92. Müldner-Nieckowski P. Frazeologia poszerzona, Warszawa. 2007.
93. Müldner-Nieckowski P. Klasyfikacje frazeologizmów. URL: <https://frazeologia.pl/klasyfikacje-frazeologizmow#lewicki> (дата звернення: 20.11.2023).
94. Niebrzegowska S. Gwiazdy. *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. UMCS. S. 203–227. URL: <https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2023/0411/115711-gwiazdy.pdf> (дата звернення: 28.11.2023)
95. Niebrzegowska S. Księżyc. *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. UMCS. S. 158–186. URL: <https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2023/0227/121453-ksiezyc.pdf> (дата звернення: 03.12.2023)
96. Skorupka S. Słownik frazeologiczny języka polskiego, 1967, t. 1, C. 6–8.
97. Skorupka S. Wstęp, w: idem, Słownik frazeologiczny języka

polskiego. Warszawa, 1985. S. 5–11.

98. Slater B. H. Concept and Object in Frege. Minerva. 2000.

99. Szymborska W. Przemówienie w biurze rzeczy znalezionych «Wszelki wypadek», Warszawa, Czytelnik, 1972. S. 184.

100. Tablice język polski literatura polska, wiedza o literaturze, wiedza o języku. *Zespół redakcyjny Wydawnictwa Greg*. Kraków. 2023. S. 154–157.

101. Waniakowa J. Słownictwo astronomiczne we współczesnej polszczyźnie. Język polski. Krakow. 2004. S. 10–15 URL: <https://www.researchgate.net/publication> (дата звернення: 28.11.2023).

102. Wróblewska V. Księżyc. *Słownik polskiej bajki ludowej* URL: <https://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=94> (дата звернення: 02.12.2023).

103. Zagadki dla dzieci. URL: <https://zagadkidladzieci.net/zagadka-o-gwiazdach-4674> (дата звернення: 02.12.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Польські фразеологізми

gwiazda*aleja gwiazd**być dla kogoś gwiazdą przewodnią**była gwiazdy pierwszej wielkości filmu polskiego**czyjas gwiazda zgasła (zbladła)**Drobne gwiazdy giną od księżycy**fraz. jak gwiazd na niebie «bardzo dużo»**gwiazda betlejemka «roślina doniczkowa»**gwiazda filmowa (artysta)**gwiazda gaśnie,**gwiazda Orła Białego**gwiazda pada**gwiazda pięcioramienna, gwiazda Dawida, gwiazda z folii, papieru**gwiazda pierwszej wielkości**gwiazda pomysłności**gwiazda przewodnia «ideal, wzorzec, cel»**gwiazda zaranna**Gwiazdka z nieba, dusza do nieba**Gwiazdy gasną przy słońcu**Gwiazdy i słońce to najlepszy zegar**gwieździste Sito об'єднане в поетичному образі зоряне небо**ktoś ofiarował by komuś gwiazdkę z nieba**metaf. fraza: już moja gwiazdka zniknęła oznacza szczęście, które minęło**Nie dbaj o gwiazdy, kiedy słońce świeci**oczy zaświeciły (zaśniły) jej jak dwie gwiazdy**ornament gwiazdkowy (або подарunek)**pierwszorzędne europejskie gwiazdy filmowe*

świecić (lśnić) jak gwiazda (frazologizm)

typ (łotr) spod ciemnej gwiazdy mun з niд темної зірки

ufam mojej gwieździe, wierzyć w swoją gwiazdę

urodzić się pod szczęśliwa (nieszczęśliwą, złą) gwiazdą

zachciało się komuś gwiazdkę z nieba

zgasło mi raz na zawsze parę gwiazd (Szyborska W «Przemówienie w biurze znalezionych rzeczy»)

znać się jak świnia na gwiazdach/ znać się jak krowa na gwiazdach

zobaczyć wszystkie gwiazdy

zwrot fraz. liczyć gwiazdy na niebie - robić coś niemożliwego

słońce

Będzie i przed naszymi wrotami słońce = za moją stodołę słońce wjeździe

chwalić dzień przed zachodem słońca

gdy jasne słońce w dzień gromniczny będzie, więcej niż przedtem śniegu spadnie wszędzie

gdy słońce przygrzewa na Jana Dobrego, spodziewać się można lata podobnego

gdzie słońce świeci, tam cień być musi

gwiazda ognista «słońce»

i na słońcu są plamy

jak gwiazda czy słońce

jak słońce jasno świeci na Gromnice, to przyjdą wielkie mrozy i śnieżycy

jasne (jasny) jak słońce (proste, łatwe, oczywiste)

kąpać się w promieniach słońca

motyka na słońce

na Trzech Króli słońce świeci, wiosna do nas pędem leci

najlepszy pod słońcem

najwspanialszy pod słońcem

nic nowego pod słońcem

nie chwal dnia przed zachodem słońca, a żony za życia
Nie każdemu jednakowo słoneczko świeci
nim słońce wzejdzie, rosa oczy wyje
Nim słonko wzejdzie, rosa oczy wyje
Od dnia dwudziestego marca słońce (niebo) zagrzewa nawet starca
Pokaż-ze sie słonecko, Dam ci białe jajeczko!
porywać się/rzucać się z motyką na słońce
Słońca nie doleci z cienia sowa
słońca workiem nie zasłonisz
słońce białe
słońce czerwone (o zachodzie)
słońce nie ma początku, ani końca
słońce różane (o wschodzie)
słońce stworzył Bóg, a księżyc czart
słońce wschodzi,
słońce wychodzi/ zachodzi
słońce zaś wstało, klucze zebrало
słońce złociste
słońce żółte
słonecznik roślina ogrodowa
słoneczny
słonko jest wysoko
to przecież jasne jak słońce
Wszędzie słońce jednako świeci
Wystarczy jedno słońce na niebie.
zajaśnieć jak słońce: twarz mu zajaśniała jak słońce
Ziemię zdobi słońce, a człowieka - praca.

księżyc

Chłopiec przysięga dziewczynie na miesiąc i gwiazdy, zapelnia, że kocha

dziewczynę nad gwiazdy, nad księżyc, nad słońce.

*Choćbyś była, jako miesiąc, bez posagu za mąż nie chodź
fraz ktoś pracuje za słońca i za miesiąca znaczy «pracuje bez umiary, bez
ustanku»*

fraz blady jak księżyc

fraz kochać nad gwiazdy, nad księżyc, nad słońce

fraz ktoś odmienia się jak miesiąc

fraz przysięgać na księżyc, na gwiazdy

fraz. jasny jak miesiąc/księżyc na niebie

fraz. ktoś szczeko jak pies na miesiόνczek

fraz. żartować sobie z miesiąca, kiedy słońce świeci

Gdy księżyc w Pannie, a grzmoty, pięćdziesiąt dni pluszczą słoty

jakby spadł z księżyca/ spaść z księżyca

Komu księżyc świeci, temu i gwiazdy błyszczą

księżyc odpływa, księżyc chowa się

*księżyc patrzy jak rybie oko (to porównanie wyraża dodatkowo cechę
«martwoty», «bezduszości»*

księżyc toczy się po niebie,

nie dbam o gwiazdy, gdy księżyc świeci

Nie dbam o gwiazdy, kiedy księżyc świeci

porywać się z motyką na księżyc

sierp księżyca

słońce różane (o wschodzie)

słońce stworzył Bóg, a księżyc czart

słońce wschodzi,

słońce wychodzi/ zachodzi

słońce zaś wstało, klucze zebralo

słońce złociste

słońce zolte

słonecznik roślina ogrodowa

słoneczny

słonko jest wysoko

spaść z byka [z księżyc]

Śpij o miesiącu, a rób o słońcu

szarzeje księżyc

Tęskna nocka bez miesięczka, dzionek bez słoneczka

to przecież jasne jak słońce

wolno psu na miesiąc szczekać, oznaczają sytuację obmowy nieskutecznej ze względu na dystans dzielący obie strony. Wycie psów do księżyc jest tłumaczone jako zapowiedź nieszczęścia.

Wszędzie słońce jednako świeci

wyglądać jak księżyc w pełni

wyc do księżyc

Wystarczy jedno słońce na niebie.

wzięty z księżyc

zajaśnieć jak słońce: twarz mu zajaśniała jak słońce

Ziemię zdoła słońce, a człowieka - praca.

Додаток Б

Українські фразеологізми

гатиме сонечко на Йвана

гарна як умите сонечко

зірка – зірковий актор (дуже талановита людина)

зірка вечірня, ранішня

зірки – через терни до зірок

зіронька ясна, зірниця прекрасна

зорі – діти дрібненькі

місяць – лише як місяць бліде

місяць – молодик (тобто молодий), старий

місяць – пан-господар, ясний князь, лисий дід

місяць молодий (старий, золотий), місяць праведний

місяць – світить та не гріє

Сонце дає життя всьому живому

сонце і місяць – брат і сестра

сонце святе, сонце чисте, сонце Боже, сонце праведне, ясне

укр. сонце – сонечко ясне (красне)

укр. сонце сходить – небо освіщає

як сонце на небі (тобто гарне)